

1940 Üheksateistkümmes aastakäik Nr. 3—4

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Joh. V. Veski

Peatoimetaja

J. Mägiste

V. Niilus

Toimetussekreter

A. Kask

Tartu 1940

Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus

Sisukord.

	Lk.
1. A. Raun, Prof. Julius Mark 50-aastane	69
2. M. Toomse, Kirde-Eesti rannikumurrete <i>ks</i> -ühendist	78
3. P. Ariste, Saksa laensõnadest 16. s. eesti kirjakeeles	108
4. P. Nurmekund, Lisamärkmeid sõnast <i>amè eL</i> ja Alutaguse murdeis	113
5. G. Ränk, Magamislaut	119
6. Kirjanduse ülevaade:	
F. Oinas, <i>Béla Kálmán</i> , Obi-ugor állatnevek	127
7. Mitmesugust:	
V. Tauli, Kirjutise „Mõtteavaldusi“ puhul	128
V. N—s, Erkki Reijonen † AES-i Soome ja Eesti Iseseisvuse Aastapäeva Kapitali looja	130
J. V. V., Uus sõnaliik eesti keeles?!	131
„ Keelesisi küsimusi-kostuseid	132
Résumés — Summaries:	
1. A. Raun, Pour le 50-ne anniversaire du professeur Julius Mark	77
2. A. Toomse, Le groupe <i>ks</i> -dans les parlers littoraux de l'Estonie du nord-est	107
3. P. Ariste, Mots d'emprunt allemand en estonien au XVI siècle	112
4. P. Nurmekund, Quelques notes supplémentaires sur le mot <i>amè</i> dans les parlers de l'Estonie du sud et dans celui de l'Alutaguse (parler littoral de l'Estonie du nord-est)	119
5. G. Ränk, Cattle-shed used for sleep	126

Professor dr. Julius Mark'ile

tema 50-nda sünnipäeva puhul

pühendavad

käesoleva numbri kaastöölised

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Rüütli 24, III kord.

Talitus:
Akad. Kooperat., Ülikooli 15, t. 20-63.

Prof. Julius Mark 50-aastane.

Julius Mark on sündinud 27. III 1890 Idavere külas Haljala vallas Virumaal talupidaja pojana. Tallinna Aleksandri gümnaasiumi lõpetas ta a-l 1911. Sama a. suvel M. viibis Soomes soome keele õppimise otstarbel. 1911—1912 õppis ta Tartu ülikoolis võrdlevat indo-euroopa ja klassilist keeleteadust. 1912. a. suvel M. võttis ette reisi Ungarisse keeleõppimise otstarbel. Selle tema esimese Ungari matka tulemuseks oli ms. teos „Ungari antoloogia. Viik autoriseeritud tõlkeid“ ühes lühikese ülevaatega ung. kirjandusest (ilmus a. 1914). 1912. a. sügisel õpib M. juba Helsingi ülikoolis. 1915. a. kevadel saab ta Helsingi ülikooli konsistooriumi (kõrgema) auhinna uurimuse eest „Tutkimuskoe mordvan johtoverbeistä“ (375 lk.). See silmapaistev töö, mida asjatundlikult poolt on peetud vastavaks doktori-väitekirja nõuetele, on kahjuks ikka veel ilmutamata. 1915. a-l M. mobiliseeriti Vene sõjaväkke. Pärast vastavat lühema-aegset ettevalmistust ta asus tegevusse rinde-ohvitserina. A. 1918 vabanes M. sõjaväeteenistusest ja õiendas sama aasta mais filosoofia kandidaadi eksami Helsingi ülikoolis järgmise ainete jaotusega: 1) soome-ugri keeleteadus, 2) soome keel ja kirjandus, 3) rahvaluule — laudatur, 4) slaavi filoloogia, 5) vene keel ja kirjandus — approbatur. „Pro

gradu“ kirjutise (mis käsitles possessiivsufikseid soome-ugri keeltes) hinnang tal oli laudatur. 1919. a. kevadel promoveeriti M. filosoofia magistriks. 1919—1920 võttis ta osa Eesti Vabadussõjast, olles teenistuses Sõjaministeeriumis. 12. IX 1919 kinnitati M. professori kohustetäitjaks uurali keeleteaduse õpetoolile Tartu ülikoolis. Oma ametikohuste täitmisele saab ta asuda alles 1921. a. sügisel, olles enne seda viimistlenud ning trükki toimetanud oma uurimuse possessiivsufiksiste kohta uurali keeltes. 1922. a-l valitakse M. „Eesti Keele“ peatoimetajaks, millisele kohale ta jääb kuni 1923. a. lõpuni. 12. IX 1923 kaitseb M. Helsingi ülikoolis oma litsentsiaadi (= doktori-)väitekirja „Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen. 1. Hälfte“, XV + 277 lk. See käsitleb possessiivsufikseid läänemere-soome keeltes, kuid teatud küsimuste lahendamisel rakendab ka kaugemaid sugukeeli kuni samojeedi keelteni, millede arvestamise hoolsust M-l eriliselt tuleb alla kriipsutada. 2. XI 1923 valitakse M. uurali keeleteaduse korraliseks professoriks Tartus. Peale kohalike asjatundjate otsuse võeti arvesse ka M-i õpetaja, Helsingi ülikooli soome-ugri keeleteaduse korralise professori Y. W i c h m a n'n'i († 1932) arvamisavaldus, mille viimane esitas prof. G. Suitsu kaudu. Selle kuulsa välismaise teadlase iseloomustus ja hinnang M-i kui teadlase ja tema väitekirja kohta tohiks küll olla väärt, et sellest üht-teist tsiteerida. (Kiri on dateeritud 23. X 1923 ja selle originaal leidub Tartu ülikooli arhiivis.) „Monivuotisen tuttavuuden aikana opin tuntemaan hänet henkilöksi, joka harvinaisella perinpohjaisuudella syventyi tieteellisiin tehtäviinsä ja hankki itselleen siten laajat tiedot, erikoisesti suomalais-ugrilaisen kielitieteen alalla. Olen luonnollisesti usein joutunut hänen kanssaan keskusteluihin erilaisista tieteellisistä kysymyksistä, ja ovat hänen mielipiteensä aina perustuneet maltilliseen harkintaan ja erittäin selvään ja itsenäiseen arvostelukykyyn. Nämä ominaisuudet: perinpohjaisuus, laajatietoisuus, maltillinen harkinta, selvä ja itsenäinen arvostelukyky, ilmevät myöskin hänen suuren teoksensa. . . I osassa. . . Mitä

niihin tuloksiin tulee, mitkä Mark jo teoksensa ensi osassa on saavuttanut, niin olen sitä mieltä, että ne, harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, ovat pysyviä. . . . Hänen esitustapansa on läpeensä tyyntä, hillittyä ja asiallista. Markin teos on epäilemättä parhaimpia tutkimuksia, mitä yleensä suom.-ugril. kielitieteen alalla on julkaistu. Katson näin ollen, että Mark on täysin kompetentti suomalais-ugrilaisen kielitieteen varsinaiseksi professoriksi, ja olen sitä mieltä, että Tarton yliopistoa voi onnitella sen johdosta, että sillä on niin etevä tiedemies käytettävissä. Tahdon vielä huomauttaa sitä, että yliopistomme hist.-kielit. osasto katsoi Markin väitöskirjan „erittäin hyvin vastaavan tarkoitustaan“. Näin hyvää virallista arvosanaa ei meillä usein väitöskirjoista anneta.“ Üksikasjalisemaid arvustusi M-i väitekirjast on avaldanud L. Kettunen, Vir. 1923, lk. 130 jj-d, M. Zsirai, NyK XLVI, lk. 291 jj-d ja E. A. Tunkelo, Vir. 1923, lk. 110 jj-d, 140. Vt. ka Margi sõnavõtte Kettuse arvustuse puhul Vir-s 1924, lk. 113 jj-d ja 160.

Kui nüüd asuda M-i teadusliku tegevuse vaatlemisele selle eri külgede kaupa, siis tuleks kõigepealt peatuda tema uurimis- ja õppereisidel. Juba algul on mainitud M-i õppereisi Ungarisse a. 1912. Detsembris 1912 kogub ta rahvalaule ja murdeandmeid Haljala khk-s; seda tööd jätkab ta sealsamas järgmisel suvel. Töö tulemuseks on täielik rannamurde sõnastik ja ms. umbes 10 000 rida rahvalaule. 1915. a. algul teeb M. keelelisi ülestähendusi Helsingis viibivatelt haavatud mordva sõduritelt, kusjuures tulemuseks on ms. ühe erža-mordva murde sõnastik. Ka sõjaväeteenistuses olles, a-il 1915—1917, kasutas M. vähest vaba aega ülestähenduste tegemiseks eri maakohadelt pärinevate eesti sõdurite suust. Olnud vahepeal korduvalt teaduslikul otstarbel Soomes viibinud, kus ta 1923/24. jõulu-vaheajal ms. tegi ülestähendusi ühelt sõdurilt, teostab M. 1924. a. suvel reisi Ungarisse. 1925. a-l võtab ta ette oma seni kõige pikema uurimisreisi, nimelt laplaste juurde. Olles endale ülesandeks seadnud soome-ugri ja samojeedi keelte morfoloogia uurimise ja

mitte pääsedes Venemaa hõimrahvaste juurde, ta kavatseb oma uurimusteks vajalikku ainekku hankida vähemalt lapi keelest, nimelt selle Utsjõe (Utsjoki) murdest Soome Lapis, mida uuemal ajal ei oldud üksikasjalisemalt uuritud. Ülikool komandeeribki M-i 20. V 1925 — 1. II 1926 Lapimaale Vabariigi Valitsuse ja Tartu ülikooli ainelisel toetusel.

Tartust lähtus M. 22. V 1925. Sama aasta lihavõtte vaheajal Helsingis viibides oli ta seal kohanud laplast Antti G u t t o r m'i Aittijõelt Outakose kogukonnast Utsjõe khk-st, isikut, kes oli kuulsa foneetiku ja lapoloogi prof. F. Ä i m ä poolt Helsingisse keelejuhiks kutsutud. Mais uuesti Helsingisse tulnud, otsustas M. seal veidi peatuda, et prof. Äimä lahkel kaasabil raskemad peatükid lapi foneetikast nimetatud laplasega läbi võtta. 19. VII läks M. koos Guttormiga Lapi poole tee, eesmärgina Aittijõgi Utsjõe khk-s, mainitud laplase elukoht. Aittijõel olid M-i keelejuhtideks peale Antti Guttormi veel selle vennad Aslak ja Pietar. Aslak G. oli hea jutustaja, kellelt M. suurema osa oma lapikeelseid jutustusi kirja pani; P. G-lt ta tähendas üles ebausujm. kombeid. Aittijõel viibis M. üle kahe kuu, tehes selle aja jooksul kaks teekonda: ühe mööda Tenojõe alla Nuorgami ja teise Teno- ja selle harujõe Kaarasjõe mööda üles Kaarasjõe kirikukülla Norras, et murrete lahkuminekust Tenojõel mingit ülevaadet saada. Oktoobris siirdus M. Talvados'e külla, kus tema keelejuhiks oli edasi Antti Guttorm. Peale selle sai ta mõned jutustused kohalikult elanikult Erik Katekeetta'lt. Novembri lõpul kolis M. koos Antti G-ga Utsjõe kirikukülla, kus tal oli võimalik ka Utsjõe kiriku juures kõneldavat murret tähele panna. Seal viibis ta kuni 11. I 1926. Tartu jõudis ta 21. I 1926, olnud teekonnal täpselt 8 kuud. Uurimisreisi tulemusteks olid ms.: 1) 66 mitmesuguse sisuga jutustust, 12 laulu (joigu) ja 6 mõistatust, 2) täielik sõnastik eelmiste juurde ning muid sõnavaralisi ülestähendusi (kokku mitu tuhat sõna), 3) häälikuloolised ja 4) vormiõpetuslikud ainekud, 5) ülestähendusi kommetest ja ebausust.

28. IV 1926 palub M. ülikooli, et teda uuesti komandeeritaks L a p i m a a l e (Soome ja Norrassa) 20. V — 25. IX, et alustatud tööd jätkata, seda n.-ö. ümmarguseks teha. Uurimise lähemaks piirkonnaks kavatseb M. seda puhku võtta Utsjõel ja selle suudmel kõneldava murde, kusjuures ta ühtlasi kasutaks juhust tutvuda A. A n d e l i n'i lapi keele ülestähendustega möödunud sajandi keskelt, millise tööga M. juba oma eelmisel teekonnal algust tegi. M. saabki selle komandeerimise ja lähtub Tartust 26. V 1926. Ta peatub jälle lühemat aega Helsingis, et prof. Äimäga mõnes asjas nõu pidada ning viimase käes olevaid rektor J. K. Q v i g s t a d' lp. keele ülestähendusi läbi vaadata ja neist endale mõningaid märkmeid teha. Utsjõele saabus M. 10. VI ning jäi peatuma Soome poolele Tenojõge Utsjõe suudmel, kus ta töötas laplase I. H e l a n d e r'iga. 31. VII M. läks mööda Tenojõge üles Aittijõele, kus kontrollis oma eelmise aasta ülestähendusi ja sai ka uut materjali, nimelt 15 jutustust Aslak Guttormilt. 29. VIII läks ta jälle Utsjõe suudmele tagasi, kus töötas kuni 17. IX. See reis kestis neli kuud. Uurimismatka tulemusist mainitagu ms.: 1) 15 mitmesuguse sisuga jutustust Outakose murdes (Aittijõelt) ja 26 Utsjõe murdes, 2) täielik sõnastik Outakose ja osaline Utsjõe tekstide juurde, 3) häälikuloolisi ja 4) vormiõpetuslikke aineid Utsjõe murdest. Haruldaset külmu suvi teatud määral takistas tööd.

23. III 1928 avaldab M. ülikoolile soovi minna Vene-
maale m o r d v a keelt uurima. M. teatab, et ta valmistab trükki üht suuremat uurimust mrd. keele vormi- ja tuletusõpetuse alalt ühes võrdlustega teistest soome-ugri keeltest; esimene osa sellest on käsikirjas valmis juba 1915. aastast (eespool mainitud auhinnatöö). Ms. oli M-l kavatsus võimaluse korral üht mordvalast Tartu kaasa tuua, et uurimistöid siin jätkata. Et luba Vene võimudelt saabus alles novembri algul, siis ei tulnud kavatsetud pike-
mast reisist midagi välja, vaid M. sai viibida Venemaal ainult talvel (5. XII 1928 — 5. II 1929), töötades Lenin-

gradi ja Moskva arhiivides, Moskvast kasutades mordvalasi-keelejuhte.

1927. a paiku hakkab M. isiklikult kui ka oma õpilaste ja tuttavate, 1931. a. kevadest ka ERM-i kaudu koguma teateid viljakorjamise ja rehepeksmise kohta Eestis nii keeleteaduslikult (terminoloogia) kui ka etnograafiliselt seisukohalt, mida niisuguse küsimuse juures kuidagi lahus hoida ei saa. Kogujate tarvis koostas M. vastavad küsitluskavad. Et uuem masinakultuur kiiresti välja tõrjub ja mitmel pool juba ongi välja tõrjunud vanad viisid, millest ainult veel vanemad inimesed teavad jutustada, siis oli see M-i poolt eriti tänuväärt algatus, hakata koguma üksikasjalisi andmeid koos vastava pildimaterjaliga vilja lõikamisest, niitmisest, tehtavatest hakkidest ja rõukudest, kuivatamisest, peksmisest ja tuulamisest. Nagu M. ise on alla kriipsutanud, on see ala meil nii terminoloogiliselt kui ka etnograafiliselt väga huvitav ning ühtlasi võrdlemisi oma- ja algupärane (näit. on sõna *rehi* lms-st laenatud balti-saksa, läti, vene ja rootsi keelde¹). Teatmete kogumine sel alal on M-l praegugi käimas ja on temalt ilmunud kolm neid küsimusi käsitlevat publikatsiooni: „Über das Roggendreschen bei den Esten“ (ÖESArm. 1931, lk. 315—374), „Neue Bemerkungen über das Dreschen und Ernten bei den Esten“ (ÖESArm. 1932, lk. 42—111), „Tuulilehvik“ (ERMarm. XI, lk. 148—159) ja ilmumas üks kirjutis samalt alalt.

Keeleteadusliku lähtekohaga on ka M-i uurimused sm.-u. muistsest kaubandusest, millest M. on kõnelnud ÖES-is kui ka V Soome-ugri Kultuurkongressil 1936. a. suvel Tallinnas (vt. Fenno-Ugrica V A 1 „Soome-ugri rahvaste kaubandusest“, ka sm. ja ung. keeles) ja mis veel jätkuvad.

M-i keeleteaduslikkudest töödest peale juba nimetatute on ulatuslikumad: „Zum längeren I. infinitiv

¹ Vt. näit. J. Kalima SUST XLIV 199 jj.

im finnischen“ (SUST LVIII, lk. 154—194) ja „Zum Verbum substantivum im Ostseefinnischen“ (ÖESArm. 1932, lk. 1—41). Eelmises ta annab uue seletuse seni translatiivideks käsitatud infinitiivivormide kohta, järgmises ta osutab, et abiverb *on* on algselt öieti sama sõna kui *oma* 'eigen, Eigentum'. Uusi ideid pakub ka M-i ülevaatlik kirjutis „Das System der Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen“ (ÖESArm. 1929, lk. 50—62), mis esitati ettekandena Königsbergis mais 1930. Kui vaadelda M-i etümoloogilisi uurimusi, siis võib nentida, et need tavaliselt käsitlevad häälikulooliselt eriti huvitavaid ning raskeid sõnu. Prof. Margi etümoloogilised kirjutised on järgmised: „Mrd. *inks* 'schabhobel, schabmesser' und mrd. *jonks* 'bogen, pfeilbogen“ (SUST LII, lk. 181—186), „Etymologische beiträge: 1. Mord. *kedge*. 2. Wotj. *kiškal*-, 3. Ung. *meggy*, 4. Tscher. *-bel*, 5. Fi. *kehä* 'schachtel, kästchen“ (FUF XVIII, lk. 159—172), „Bonyolódik“ (MNY. XXIV, lk. 34—37), „Hév“ (seals., lk. 88—90), „Zur lappischen Wortkunde: 1. LpN *gassag*, 2. LpN *siġ'äġ*“ (Tromsø Museums Skrifter II, lk. 150—153), „Etymologisia lisiä: 1. Suom. *lahti*, 2. Suom. *kirsi* (Vir. 1928, lk. 186—188), „Suomen *kopara*“ (Suomi V 10, lk. 238—243), „Strittige Etymologien: 1. Fi. *kadota*, 2. Ung. *mezö*, 3. LpN *orrot*, 4. Syrj. *pod*“ (SUST LXVII, lk. 267—276).

Tartu ülikoolis on prof. Mark loenguid pidanud peamiselt soome-ugri häälikuloo ja vormiõpetuse, ungari, mordva ja lapi keele alalt. Peale selle ta on korraldanud sūrjani ja votjaki tekstide lugemist ühes eriti väärtusliku vormiõpetusliku sissejuhatusega. M-i loengute sisu kui ka ettekandeviisi selgus ei jäta küll midagi soovida. Teaduslikke ettekandeid on M. esitanud peamiselt ÖES-is (keeleteaduslike ettekannete kohta vt. EK 1937, lk. 210 ja 214), kusjuures suur osa neist on trükis avaldamata. Välismaail on M. ettekannetega esinenud peamiselt Soomes, peale selle veel Vene- ja Saksamaal. Soomes peetud ettekannetest on trükis ilmunud: „Über derzeit in Estland

ausgeführte und geplante Arbeiten“ (SUSA XLVI, lk. 32—38) ja „Suomalais-ugrialaisten kielten sukulaisuudesta“ (Suomalainen Suomi 1935, lk. 86—89). [Eesti keelne tõlge viimasest leidub „Tänapäevas“ 1935, lk. 233—234.]

M-i muudest publikatsioonidest tuleb nimetada ms. kaht lühemat kirjutist lapi kommete ja mütoloogia alalt: „Lapi pulmakommetest“ (ERMArm. IV, lk. 101—108) ja „Einige mythische Gestalten bei den Utsjoki-Lappen“ (ÖESArm. XXVI, lk. 201—231). Siis on M-ilt ilmunud ülevaade „Mõned jooned tšeremisside, votjakite, sürjanite ja mordvalaste käekäigust peale 1917. aastat“ (EKirj. 1925, lk. 187—203), rida arvustusi, tähtpäevalisi kirjutisi ja üldisemat laadi ülevaateid EK-s, EKirj-s, ÖESArm-us, Vir-s ja koguteostes „Viro ja virolaiset“ (1919), „Eesti maa, rahvas ja kultuur“ (1926). Peale algul nimetatud „Ungari antoloogia“ on M. veel avaldanud F. Molnár'i „Pál-tänava poisid“ (A Pál-utcai fiúk) tõlke (1 1921, 2 1934).

Viljaka uurimistegevuse kõrval on M. innukalt osa võtnud meie teadusliku elu korraldamisest. Eriti tähtis selles suhtes on olnud tema töö Õpetatud Eesti Seltsi esimehena a-il 1929—1936. Ta on Soome-ugri Uurimiste Eesti Komitee esimees a-st 1930. Filosoofiateaduskonna dekaaniks on M. olnud 1924—1925 ja 1938—1939, Eesti Teaduste Akadeemia liige ja abipresident on ta a-st 1938 alates. Ta on andnud arvamise kandidaatide kompetentsi kohta Helsingi ülikooli palvel 1929 soome keele professori ja 1934 soome filoloogia abiprofessori koha täitmisel ning Turu ülikooli palvel 1931 soome keele ja sugukeelte professori koha täitmisel. Kirjavahetaja- resp. välisliige on M. järgmistes seltsides: Soome-Ugri Seltsis (1923), Lafontaine Kirjanduse Seltsis (Budapestis, 1930), Soome Kirjanduse Seltsis (1931), Kalevala Seltsis (1931). Ungari Teaduste Akadeemia välisliige on ta a-st 1933 alates. Auliige on M. Ungari Keeleteaduse Seltsis (1937), Õpetatud Eesti Seltsis (1938) ja Turaani Seltsis (1940).

Lõpetades käesolevat ülevaadet jääb veel ainult soovida, et prof. Margil juba kõige lähemas tulevikus avaneks võimalus trükis avaldada oma pikemat aega teoksil olnud suuremad, vastavate alade viljelejate poolt ammu oodatud uurimistööd.

A. Raun.

Pour le 50-e anniversaire du professeur Julius Mark.

Le vice-président de l'Académie des Sciences d'Estonie, Julius Mark, professeur de linguistique ouralienne à l'Université de Tartu, a eu son cinquantième anniversaire le 27 mars 1940. M. a fait ses études universitaires à Helsinki où il a soutenu sa thèse en 1923 sur „Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen. I. Hälfte“ (XV + 277 p.). En 1919 M. fut désigné pour remplir les fonctions de professeur à l'Université de Tartu, il devenait professeur titulaire en 1923.

Le professeur Mark est un collectionneur de faits soigneux en même temps qu'un chercheur aux aspects divers. Il a notamment fait des relevés du parler de Haljala dans l'Estonie du nord-est, des langues mordve, live, zyriène, mais surtout laponne. M. a entrepris deux voyages de recherches en Laponie en 1925—26, y étudiant les dialectes d'Utsjoki et d'Outakoski. M. a rapporté de ces voyages d'études linguistiques de nombreux matériaux précieux. En outre M. a organisé d'une manière remarquable un travail de relevé de matériaux ethno-linguistiques sur la récolte et le battage du blé en Estonie. Comme on le sait, ce domaine est chez les peuples fennobaltiques relativement original et primitif et par exemple le mot *rehi* 'bâtiment pour le battage et le séchage du blé' leur a été emprunté par l'allemand balte, le letton, le russe et le suédois.

Les recherches linguistiques du professeur M. traitent principalement de la morphologie des langues ouraliennes, domaine de ses études auquel appartient sa thèse déjà mentionnée. Dès l'époque de ses études universitaires il écrivit un travail remarquable, couronné d'un prix, sur les verbes dérivés en mordve: „Tutkimuskoe mordvan johtoverbeistä“ (1915, 375 p., en manuscrit). Plus récemment M. s'est occupé particulièrement de la morphologie des cas ouralienne, poursuivant en même temps ses recherches dans le domaine des suffixes possessifs des langues ouraliennes. Dans les questions de récolte et de battage du blé M. n'est pas seulement un collectionneur de faits, mais le nombre de ses publications dans ce domaine s'élève à trois. En outre M. s'occupe des problèmes du commerce finno-ougrien à l'époque préhistorique. Le professeur M. a. publié aussi toute une série d'écrits étymologiques, de critiques et d'aperçus.

M. a fait des conférences à Tartu principalement sur la phonétique et la morphologie finno-ougrienne, dans le cadre des langues hongroise, mordve, laponne et permienne. Dans le reste de l'activité du professeur M. il faut mettre particulièrement en relief son travail de président de la Société Savante d'Estonie de 1929 à 1936. L'estime qu'on a pour son activité scientifique de grande valeur apparaît dans sa nomination de membre d'honneur ou correspondant par de nombreuses institutions et il a été appelé à donner son avis comme spécialiste pour la désignation de professeurs dans les universités finlandaises.

Kirde-Eesti rannikumurrete *ks*-ühendist.

Põhjaeestilises murdeis on algsoome *ks*-ühend pärõhulise silbi järel tüvedes teatavasti säilinud eesti keelele tavalises kvantitatiivses vahelduses *ks*: *ks* lühikese vokaali järel ja *ks*: *ks* pika vokaali ja diftongi järel, näit. *maksa*: *maksan*, *jöksis*: *jõkseB* jm. (vt. Setälä YSÄH 162, Kettunen KodD 84, EKÄH 39).

Kirde-Eesti rannikumurdeis võime konstateerida sama konsonantühendi mõlema komponendi säilimist selle vahega, et neis murdeis puudub kvantitatiivne vaheldus, näit. Jõe kirdeosas *juokseþ*, *juoksikkuks*, *uks*, *ukseþ*, *läksitte*, *maksan* jm., Kuu looderannas *läks*, *väks*: *väksad*, gen. *ukse*, *juoksik* jm., Juminda neemel *üks*, *maksaþ*, *sukseþ*, *kaksitte*, *püksüt* jm., Pärисpea neemel *suksi*, *maksetti*, *ukset* jm., Käsmus *maksa*: *maksan*, *uks*: *ukseþ*, *juoksik* jm., Hlj looderannas *läksitte*, *kaks*, *tiuksivat*, *oksat*, *ukset*, *maksan* jm., ranna keskosas *oks*: *oksaþ*, *jaksaþ*, *uksi*: *ukseþ* jm., kirderannas *sukset*, *heksittama*, *uksi* jm., khk. keskosas *uks*: *uksed*, *väksaga* jm., VNg loodeosas *ei maksa*, *kaks*, gen. *ukse*, *maksetti* jm., põhjaosas *maksa*, *kaks*, *uksi*, gen. *väksa*, *läksin* jm. Lüg-s *sukseþ*, gen. *väksa*, *eksendamma*, *juoksen*, *süksije* jm., Jõh põhjaosas *sukseþ*, *väksaþ*, *läksima*, *ukseþ* jm., lõunaosas *juoksema*, *suksed*, *kaksitta*, *neksuttav* jm., Vai põhjaosas *kaks*, *sukset*, *maksa*, *läksimo* jm., idaosas *väksat*, *öksüs*, *lume susket*, *uksi* jm., keskosas *ukseþ*, *väksaþ* jm. See kvantitatiivse vahelduse puudumine on iseloomustavalt omane Kirde-Eesti rannikumurdeile ka kõigi muude konsonantühendite ja geminaatkonsonantide puhul (vrd. Pärt EK 1924 36) ja sama, mis valitseb soome keeles.

Kuid see eranditu säilimise esindus maksab ainult tüvedes esineva konsonantühendi *ks* kohta. Muis vormirühmis, kus konsonantühend *ks* on algsoomes võinud esineda nii pärõhulise silbi järel kui ka kaugemal sõnas, ei ole esindusvahekorrad Kirde-Eesti rannikumurdeis nii sirgejoonelised. Nende puhul võime kohata kaunis keerulisi esindusvahekordi, millede selgitamiseks vaadeldagu iga vormirühma esindusvahekordi eraldi.

Küsimusse tulevad siin järgmised vormirühmad: 1 *ks*-ühend arvsõnus **kaheksan*, **ühdeksän*, 2. (-s:) -*kse*-, -*kse*- noomenites (**vares* : **vareksen* jm.), 3. passiivi jaatava preesensi lõpus -*kse*n, -*ksen* (**sāðakse*n jm.), 4. konditsionaalilõpus -*ksi*(-) (**saksi*, *saksin* jm.), 5. translatiivilõpus -*ksi* (*maksi* jm.).

Esindused nende vormirühmade puhul on Kirde-Eesti rannikumurdeis järgmised:

1. Arvsõnade **kaheksan*, **ühdeksän* puhul leidub Kirde-Eesti rannikumurdeis ainult ühesugust *ks*-ühendi säilimise esindust, näit. Kuu Juminda neemel *kaheksa*, *ühiksa*, Pärispea neemel *kaheksa*, *ühüksä*, Käsmus *kaheksa*, *ühiksa*, Hlj põhjaosas *kaheksa*, *ühiksa*, VNg põhjaosas *kaheksa*, *üheksa*, Lüg-s *kaheksa*, *üheksa*, Jõh-s *kaheksa*, *üheksa*, Vai põhja- ja idaosas *kaheksa*, *üheksä*. Teissugust tüüpi esindust ei ole kogu Kirde-Eesti rannikumurrete alal kohata.

2. Noomenite puhul, mille nominatiivi ja konsonantselt liitunud kaasussufiksile puhul esines algsoomes -s(-) ja vokaalselt liitunud kaasussufiksile puhul -*kse*-, -*kse*-, esineb Kirde-Eesti rannikumurdeis kolmesugust esindust.

a. Konsonantühendi *ks* säilimist leidub murdeomase esindusena Jõe kirdeosas *kerikselle*, *kilukse*, *kattukse*, *varekse*, *sõrmukse*, *kaeluksi*, *vannakse*, *kannuksi*, *veikse* (< **veðükse*), *linnakse*, *jalakse*, *jükse* (< **hißükse*) jm., Kuu looderannas *vareksed*, *mattuksed*, *luojuksed*, *käiksed* (< **käðükse*), *jüksi* jm., Juminda neemel *emiksi*, *alaksi*, *hulguksi*, *kannuksi*, *vareksi*, *keiduksi*, *ilvekse*, *jalakse*, *jätükse*, *veiksi*, *jükse*, *muistatüksi*, *toivajuksi* jm., Pärispea neemel *sõrmuksi*, *katukse*, *veiksi*, *veteluksi*, *apajukse*, *kašvaŕuksi*, *külütükse* jm., Käsmus *linnakse*, gen. *jänikse* jm., Hlj looderannas *jalaksit*, *linnakset*, *vennakset*, *pünikset*, *jalakse*, *ilvekse*, *veikset*, *iukset* (- uuem *jükse*) jm., ranna keskosas *jalakse*, *jänikse*, *veikse*, *linnakse* jm., kirderannas *vareksit*, *omakset*, *orakset*, *jänikset*, *valitsukse* jm., khk. keskosas *jäniksed*, *jalaksed*, *veiksed* jm., VNg loodeosas *unuksi*, *jalakse*, *linnakse*, gen. *kattukse*, *jukse*, *veikse* *rüögattus* jm., põhjaosas *kueruksi*, *jalaksi* *vareksi*, gen. *matikse*, *sõrmukse*, gen. *alukse*, *katukse*, *jüksi* jm., Lüg-s

jüksi, käikse, Jõh põhjaosas jükset, käikset, lõunaosas jukse, käiksed, Vai põhjaosas jäniksi, jalaksi, vareksi, linnakset, künnikse, kannukset, külukse, katukse, keitokse, kierokse jm., idaosas jätiksi, linnakset, jänükset, varekset, kala kiukset, nielukse jm., keskosas varekset jm. See esindustüüp on seega murdeomane läänepoolseile Kirde-Eesti rannikumurdeile ja Vai murdele, ilma et nende kahe esinemisala vahel oleks olemas otsesest ühendust. Lüg-s ja Jõh-s on paar paralleelesinduse üksikjuhtumit.

b. Algsome konsonantühendit *ks* esindab geminaatspirant *ss* Lüg-s *jalassi, linnassi, veljesset, gen. kattusse, matisse 'Madise', korjusse, kerisse, juodossset, sõrmusset, veisset, käisset, eesset, tienistusse, kiälusset jm., Jõh põhjaosas suomusset, linnasset, erasset, vennasset, künnisse jm., lõunaosas jänessed, eessed, arjassed, linnasset, gen. kattusse, kaulussed, jalasset, silmusses, suomussi, mattussed jm., Vai segakülades (paiguti) jänisse, ilvesse, keijusselle jm.* See tüüp valitseb niisiis Kirde-Eesti rannikumurrete idapoolseis nn. vadjapõhjalisis murdeis täiesti murdeomase esindusena. Vai segakülades ei ole see tüüp ilmselt murdeomane, vaid säärasena, nagu ta praegu esineb, Jõh (või lis) murde mõjuna käsitatav.

c. *s*-list esindustüüpi leidub Kirde-Eesti rannikumurdeis vaid paiguti, näit. Jõe kirdeosas *kummittuset, kummittusi* ja mõni muu, Kuu neemedel (*karistuse:*) *karistusi, (ihaldukse:) ihaldusi, (eëndukse:) eëndusi* jm., Hlj rannamurdes *kummittusi, eksittuse, eksittusi, takistusi - takkistusi, takistuset* jm., VNg põhjaosas *kummituset, kummitusi, opaütset* jm., (?) Lüg-s *laulattusel, Vai-s kiusatuse, nakelusi* jm. Nagu näha, leidub seda tüüpi esindust enam-vähem kogu Kirde-Eesti rannikumurrete alal, kuid väiksemas ja juhuslikumas ulatuses kui eelmisi tüüpe. Kõigepäält on märkida selle esinemist kaasrõhulise silbi järel. Üksikutel murdealadel esineb muidki piiramisi, näit. Kuu neemedel ainult pluraali partitiivis (hilisema ebamurdeomase esindusena), kus see *s*-lisus on vaid morfoloogiline küsimus. Mujal esineb seda noorema vaevalt murdeomase nähtena (näit. Lüg-s, Vai-s). Pääle selle leidub seda *s*-list esindustüüpi

noorema ja juhuslikuma esindusena samuti rõhutu silbi järel enam-vähem kogu Kirde-Eesti rannikumurrete alal, näit. Kuu neemedel (*karus:*) *karuse*, (*toitus:*) *toituse*, VNg põhjaosas (*vennas:*) *vennase*, Lüg-s *omaset*, *lina aluset*, *veiset*, Jõh-s *sepmuse*, *mattuse*, Vai-s (*koalos:*) *koalose* jm. Need juhtumid esinevad veelgi sporaadilisemalt ja on nähtavasti ühis- ja kirjakeele mõjuna käsitatavad.

3. Passiivi jaatava preesensi *-ksen*, *-ksen* sufiksi puhul leiame Kirde-Eesti rannikumurdeist konsonantühendi *ks* seisukohalt kolmesugust esindust:

a. Konsonantühendi mõlema komponendi säilimisesindust leidub ainult läänepoolsete Kirde-Eesti rannikumurrete äärekülades, näit. Pedaspea *mindakse*, *anttakse*, Käsmus (noorema esindusena) *tullakse* jm., kus see ilmselt on põhjaeestiliste sisemaamurrete vastava esinduse (vrd. ms. juba Kad Palmse murdeomast *tehakse*, *vijakse* jm.) ja ühiskeele mõju. Murdeomane pole see tüüp kuski Kirde-Eesti rannikumurdeis.

b. Algsoome konsonantühendit *ks* esindab geminaatspirant *ss* Lüg-s (vanadel harvemini, nooremail harilikumalt) *ellasse*, *lassasse*, *tehassse*, *pannassse*, *mennässse*, *juossasse*, *tuissasse*, *pessässse*, *juasse* ~ *ju(w)asse*, *viässse* ~ *vi(j)ässse*, *künnettasse* jm., Jõh põhjaosas (vanadel harvemini) *pannassse*, *tehassse*, *lassasse*, *annettasse* jm., lõunaosas (valitsevalt) *viijasse*, *tuvvasse*, *mennässse*, *pessässse*, *pannassse*, *kässasse*, *lassasse*, *juossasse*, *istuttasse* jm., Vai segamurdelisis äärekülades paiguti *pannassse*, *tehassse* jm. Viimasel puhul on see juhuslikumat laadi ja ei saa pidada murdeomaseks. Lüg-s ja Jõh-s on see esindustüüp mainitud ulatuses kindlasti murdeomane.

c. Kolmandaks leidub Kirde-Eesti rannikumurdeis passiivi preesensi jaatavate vormide puhul enamais murdeis esindust, kus *-ksen*, *-ksen* sufiksi konsonantühendi kummaski komponendist ei ole jälgegi järele jäänud, näit. Jõe kirdeosas *lüija*, *süija*, *lassa*, *ristitta*, *piatta*, *laulatta*, *külitta* jm., Kuu looderannas (Kaberneeme, Salmistu, Haapse) *menna*, *panna*, *olla*, *tulla*, *tüwa*, *säda*, *lüwa*, *lüija*, *tiha*, *näha*, *juossa*, *lassa*, *pessa*, *peilatta*, *siutta*, *istutta*, *leigatta*,

kisutta, üeõlla, vahitta, vihelda jm., Juminda neemel *kulla, tüwa, arvata, üõlla, ommella, kaupella, räkitta* jm., Pärisepea neemel *mennä, juossa, üõllä, pleä, kaupella, hakata, huopella, lueta* jm., Käsmus *tüwa, külla, akkatta, aetta, üeõlla, kuotta* jm., Hlj looderannas *tüwa, säda, vija, süwa - süwa ~ süija, trükkitta, akketta, rägitta, panna* jm., ranna keskosas *tiha, kässa, luetta, soimatta, siutta* jm., kirderannas *üõlla, akeä, jäeda, kaubella* jm., khk. keskosas *lassa, tüwa, süija, kaubelda, juelda, üõlda, voidelda, istutta* jm., VNg loodeosas (Kunda ümbruses) *üõlla, panna, peksetta* jm., khk. põhjaosas *lassa, teha, panna, pessa, vänaä, oljeä, kuäsuä, oteä ~ ueä, üeõlla, külää, mainiä, vieä akeä* jm., khk. keskosas *tappetta, keidetta, jönnitta* jm., Lüg-s (harilikumalt vanadel) *lassa, teha ~ tehä, tulssa, juossa, pessa, panna, tua ~ tu(w)a, viä ~ via ~ vi(j)ä, süä ~ sü(w)ä, künnetta, annetta, kannetta, neuwetta, tulla, ulla, kieletta, seidetta, seäkutta, vihellä, üõllä, keidettä, kärsitta, meella, veetta, kuivatta, puhastatta, laõetta* jm., Jõh põhjaosas (harilikumalt vanadel) *teha, panna, keätratta, tahetta, nideä, veetta, ärvetta, luetta* jm., lõunaosas (ainult vanemil harvikult) *olla, panna, veetta* jm., Vai põhjaosas *lassa, pessä, tehä, solmiä, aeä, akkeä, rajuta, vahita, kiteä, juoteä* jm., idaosas *riätiä, siuluä, tülää, anneä, männä, panna, aviä* jm., Vai keskosas ja äärekülaädes on ka see tüüp veel tavalisem vanemil inimesil. Tüüp on seega kogu Kirde-Eesti rannikumurdeis valitsevalt murdeomane.

4. Verbide konditsionaalisufiksi puhul leidub Kirde-Eesti rannikumurdeis kokku tervelt neljasugust esindust:

a. *ks*-list tüüpi esindust leidub Jõe kirdeosas *säks, süöks, juoks, süöksin, juoksin, säksime* jm., Kuu läänerrannas *säks, säksin, juoks, juoksin, süöks (süeöks), süöksin (süeöksin), lähäksin* jm., Pedaspea *oleks, oleksin* jm., Käsimus (uuema esindusena) *säks, säksin, istuks, lähteäksin* jm., Hlj looderannas (uuema esindusena) *säks, säksit, pitäksin, oleks, tuleäks, paneäks, ändäksitte ~ annäksitte, oleksin* jm., ranna keskosas *säksime, juoks, juoksin, juoksit* jm., kirderannas (enamasilbiliselt) *istüksin, voittäksivat, ändäks* jm., (ühesilbiliselt ja kahesilbiliselt) *e*-verbides

harva uue esindusena) *sáks, sáksin, jm., VNg loodeosas sáks, sáksin, annaks, annaksin, tunneks, tunneksiť, meneksitte, paneks, oleks, oleksin, osuttaks, osuttaksin, tomaks, tommaksiť, kařgaks, kařgaksin jm., Jõh põhjaosas jáks, sáksilta, meneks, tuleksin, tuleksiť jm., (ainuvalitsevalt) meťleksivat, varastaks, tomaks jm., lõunaosas vieks, sáksin, tuleks, rágiks, tuidiks, veťtaksid, tahaksin, tieksin, kisenDaksid jm., Vai põhjaosas (enamsilbilisis, välja arvatud e-tüved) kukkuks, kukkuksin, akkaks, akkaksit jm., idaosas (samul tingimusil) künťáks, künťáksin, anťaks, anťáksin, lõütáks, lõütáksit, vetáksivat, pitáksit, oksenDaksin, oksenDaksitto, akkaksit jm., keskosas ja äärekülades ka oleks, tuleksin jm.*

b. (i)s-tüüpi esindust leidub Kuu Juminda neemel *sais sűwá 'saaks süüa', kui veis sene 'kui viiks (õige) selle', olis oľť 'oleks olnud', tulis 'tuleks', kummarDas 'kummarDaks', armastas 'armastaks' (preteeritum — armast), olisitte menť 'oleksite läinud', tulisin kül sinne 'tuleksin küll sinna' jm., Párispea neemel veis 'viiks', sais, saisin, söis, söisin, joisin, miks meij_ei vois 'miks meie ei võiks', veisin 'viiksin', veisitte, pitás 'peaks', olisit voinet sáťa '(nad) oleksid võinud saada', menisime 'läheksime', olisin menť 'oleksin läinud', pitásitte 'peaksite', kül menisit sinne 'küll läheksid sinna', kummarDasin 'kummarDaksin' jm., vt. ka P ä r t EK 1924 38, Käsmus (vanema esindusena) sais, kui saisin kátte 'kui saaksin kátte', menis 'läheks', nákis, tulisitte, menisin, nákisin, tulisin jm., Hlj looderannas (vanema esindusena) saisitte, sais, saisin, tekis, olis, tulis, úväs tujus eť menis takurperi püsse '(nii) hääs tujus, et läheks tagurpidi puu otsa', panis, (ka :) pitas, kañDas, (v)ottas 'võtaks', añDas, tekisin, pitasin, olisin, tulisin, menisin, panisin, añDasit 'annaksid', kañDasin, (v)ottasin, nákisin jm., kirderannas (vanema esindusena päämiselt Sulli, Toolse külades) olis müdu 'oleks müüdüd', tulis, menis, tekis jm.*

c. Mõlema eelmise esindustüübi omadusi sisaldavat iks-sufiksilist konditsionaaliesindust leidub Hlj kirderannas (tavalise murdeomase esindusena) saiks, saiksin, veiks, veiksin, oliks, oliksin, tuliks, tuliksin, tekiks, tekiksin,

meniksitte, meniksin jm., VNg põhjaosas *joiks, joiksin, veiks, veiksin, saiks käte, saiksin, paniks, paniksin, oliks, oliksin, käviks, käviksin, lukiks, lukiksin* (*siplema* :) *siplik-sin* jm., Jõh põhjaosas (haruldasema esindusena) *sõiks, sõiksin, meniks, meniksin, tuliks, tuliksin* jm., Vai põhjaosas *oliks, oliksit, oliksin, tuliks, tuliksin, meniks, meniksin, saiks, saiksin, sõiks, sõiksin, joiksin, joiksitto, veiks, veiksitto, saiksimo* jm., idaosas *saiks, saiksin, sõiks, sõiksin, veiksit, veiksitto, mõiks 'müüks', mõiksimõ, saiksidvat, tuliks, tuliksin, mäniks, mäniksin, oliks, oliksin, tekiksidvat, tekiksit, lukiksimmo, lukiksin, näkiksitto* jm., khk. keskosas ja äärekülades *oliks, oliksin, saiks, saiksin* jm. Esindus piirdub ainult osaga verbidest ja esineb ühesilbilisid verbides ja kahe- ja kolmsilbiliste verbide *e*-tüvelises rühmas, VNg-s ka enamsilbilisid *e*-tüvedes. Vt. ka Veske VGE VIII 12, Ojansuu Tietos. X 1357.

d. (*i*)ses-tüüpi esindus valitseb murdeomase ja täiesti hariliku esindusena Lüg khk-s, näit. *teises 'tooks', jäises 'jääks', küll jeisesin elut 'küll jooksin õlut', saisesi(m)ma 'saaksime', teisesit 'tooksid', müises, müisesin, eleses 'oleks', elesesin, tuleses, tulesesin, tihkases, vettasesit, kändisesidvat, tekeses, tekesesin, vetäses, vetäsesin, pitäses, menesin, panesin, jeudases, jeudasesidvat, kändases, andasesin, panesin, pahanases, koppottasesin, kirjuttasesit* jm. Vt. ka Veske VGE VIII 12: „im Kirchspiel Luggenhusen saisesin, söisesin, tulisesin, andasesin“.

5. Translatiivilõpu *-ksi* puhul kohtame Kirde-Eesti rannikumurrete alal kokku kaheksa esindust:

a. *ks*-list esindust leidub Jõe kirdeosas *mäks, monuks, silguks, kakkiks, juoksikkuks, tarbeks, siledamaks* jm., Kuu läänerannas *märjaks, abiks, puütaks, vieks, püks*, jm. Juminda neemel *üöks, jauks, kostiks, neuks, lakejaks, paremaks, tuhaneks, kalseks, hiņnettumaks* jm., Pärissa neemel *üöks, ristiks, süremaks, lakejaks* jm., Käsmus *toiseks, sekaseks, vihaseks* jm., Hlj looderannas *vieks, küpjaks, vaevaks, akaraks, pimetaks, loterikkuks* jm., ranna keskosas *üöks, ajuks, teisemaks, aigeks* jm., kirderannas *mäks, jutuks, aätraks, kändemaks, aigeks* jm., khk. keskosas *sup-*

piks, aigeks, pimedaks jm., VNg äärekülades läänes (noorema ja juhuslikuma esindusena) *süreks, ilusaks* jm.

b. *st*-list esindustüüpi leidub Hlj kirderannas (päämiselt Selja külas) *vaesest, aigest, valitsejast* jm., ka mujal (üldiselt näit. Kali, Liiguste, Loobu, Läsna külas, paiguti isegi rannas juhuslikuma esindusena) *lollist, sürest, üösest, ilusast, kolmest, mihest* jm., VNg loodeosas *ikest, järüst, järvest, kařust, lumi niinda tuikerast meřt* jm., põhjaosas *tüöst, mäst, koist, vımast, pahast, pesast* (~ ? *pesasta*), *tervest, stvust, vikasest, puhtast, ullemast* jm., Lüg-s *süst, pitküst, nıjest, karist, kärrust, kawvast, ajast, ühest, pilgust, muřtast, lęsast, puolest, kerrast, eıgest, valgest, piene(m)mast, vane(m)mast, juobunest, teräkkese*st jm., Jõh *tüöst, küst, sürest, vanast, paksust, kahest, seprast* jm., Vai põhjaosas *sürest, määrjast, pävüst, aletast, küpsest, kieleltomast* jm., idaosas *süst, päst, laiast, sürest, tekko sene valmist* 'teeb selle valmis („valmiks“), *tarřest* jm., samuti keskosas ja äärekülades *süst, kitsast, joukkamast* jm.

Nende eri vormirühmade esindusvahekordade võrdlemisel Kirde-Eesti rannikumurdeis ei saa öelda, et siin valitseks kuigi suurel määral selgejoonelist ühtlust nii esindustüüpides kui ka nende maa-alalises levikus. Üldse leidub vormirühmades kokku algsoome *ks*-ühendit esindamas (ka morfoloogilisi eritundemärke arvestades) kaheksat eri tüüpi esindust: A *-ks(-)*, B *-ss-*, C *-s-*, D \emptyset , E *-(i)s(-)*, F *-iks(-)*, G *-(i)ses(-)*, H *-st*.

Nende esindustüüpide maa-alaline suhe kogu ulatuses ei anna selget pilti ses mõttes, nagu ollakse seda harjunud otsima häälikuseaduslikkude muutuste maa-alaliste vahekordade puhul. Seetõttu peab häälikuseaduslikkude muutuste ja esindusalade kindlamajoonelist määritlemist püüdma saavutada teatavate piiramiste ja eriolkordade esialgselt vaatlusest väljajätuga.

Nagu juba algul on tähendatud, esineb kogu Kirde-Eesti rannikumurdeis päärõhulisele silbile järgnev *ks*-ühend nii algsoome lahtises kui ka kinnises silbis vaheldumatult säilinuna. Seesugust häälikuseaduslikku säilimist ootaksime loomulikult ka nende sufiksile puhul, kus sufiksi *ks*-ühend

järgneb päärõhulisele silbile (näit. *sáksin*, *máks* jm.). Et aga ühelt poolt seesuguste päärõhulisele silbile järgnevate sufiksrite algsoome *ks*-ühendi esindus mingil määral konsonantühendi muutumise seisukohalt ei erine neist esindusjuhtumest, kus sufiksi *ks*-ühend järgneb kaasrõhulisele ja rõhutule silbile, ja teiselt poolt ei saa küsimuses olevate sufiksrite puhul kogu ulatuses olla võimalik *ks*-ühendi säilimine, siis peab lähtuma vaatekohast, et ka päärõhulisele silbile järgneva *ks*-ühendiga sufiksrite esindust tuleb vaadelda järgsilpide konsonantismi seisukohalt. Või õigemini: päärõhulisele silbile järgnev sufiksrite *ks*-ühend jätta arvestamata, sest et see tegelikus tarvituses vähemuses olles võib olla analoogiliselt mугanenud kaugemal sõnas esineva konsonantühendi esindusega (vrd. näit. Kettunen KodD 85).

Edasi tuleks arvestamata jätta need spetsiaalsed esindustüübid, mis on omased ainult üksikule vormirühmale ja seetõttu võivad olla ainult selle vormirühmaga seoses käsiteldavad morfoloogilised eriküsimused. Niisugusteks tuleb pidada mainitud esindustüüpidest D (passiivi jaatava preesensi mõlema konsonantühendi komponendi kaoesindus), E (konditsionaali *-(l)s(-)* esindus), F (konditsionaali *-ks(-)* esindus), G (konditsionaali *-(l)ses(-)* esindus) ja H (translatiivi *-st* esindus).

Päale selle tuleks esialgu tähele panemata jätta juhuslikumat laadi kõrvalekalduvusliku ja paiguti eriolukordi sisaldava C (*s*-lise) esinduse juhtumid.

Ülejäänud esindustüübid esinevad enam kui ühe vormirühma puhul ja nende võrdlev ülevaade esinduste maaalade ja vormirühmade seisukohalt annab tabeli kujul järgmise pildi:

Nende kahe esindustüübi puhul saadud pildi kohaselt on esindusvahekorrad Kirde-Eesti rannikumurdeis võrdlemisel selgejoonelised: *ks*-line esindus valitseb Kirde-Eesti rannikumurrete lääneosas (Jõe, Kuu, Hlj ja VNg) ja Vai-s, kuna *ss*-line esindus valitseb Lüg-s ja Jõh-s. Kui eri vormirühmis esinduste maa-alalised piirid täpselt selle normaalpiiriga kokku ei lange (näit. arvsõnus **kahõksan*, **ühõksan* esineb *ks*-line esindus kogu Kirde-Eesti rannikumurrete

alal, VNg-s puudub translatiivi *ks*-line esindus ja Jõh-s leidub konditsionaali puhul *ks*-list esindust), siis on siin tegemist kas üksiksõnade või eri morfoloogiliste nähtustega

	<i>ks</i> -line esindus				<i>ss</i> -line esindus			
JõeKi. . .	1	2	4	5				
KuuLo. . .	1	2	4	5				
KuuJ. . .	1	2		5				
KuuP. . .	1	2		5				
Ksm. . .	1	2	(4)	5				
HljLo. . .	1	2	(4)	5				
HljKi. . .	1	2	(4)	5				
HljRKe. . .	1	2	4	5				
HljKe. . .	1	2	4	5				
VNgLo. . .	1	2	4					
VNgP. . .	1	2	4					
Lüg. . .	1				2	(3)		
JõhP. . .	1		(4)		2	(3)		
JõhL. . .	1		4		2	3		
Vai. . .	1	2	(4)					

kas suurema või vähema naabrusse levinemisega üle oma esialgsete piiride. See igatahes ei muuda küllaldaselt selget normaalpilti, mille taustal tuleb vaadelda muidki küsimuses olevaid esindustüpe üksikuis vormirühmis.

Vaadeldagu siis sel taustal lähemalt üksikute vormirühmade esindusi.

Arvsõnade **kahðeksan*, **ühðeksän* puhul esineb *ks*-line esindus, nagu mainitud, ka vastu ootust Lüg-s ja Jõh-s. Seda tuleb käsitada seesuguste üldtarvitatavate ja sageli-esinevate sõnade puhul kirja- ja ühiskeelega toetusel levinevad läänepoolsete põhja-eestiliste murrete esinduse edasitungina, mis ei ilmne mitte ainult Kirde-Eesti rannikumurrete idaosas, vaid ka kõigis idapoolseis põhja-eestilisis murdeis (näit. Iis, Trm, Lai *ks*-lised esindused, kus muude vormirühmade esindusi arvesse võttes ootaksime *šs*-list, vrd. Saareste EK 1922 131, Eesti I 124). Ses suhtes on Kirde-Eesti rannikumurrete esindus kõigiti kooskõlas põhja-eestiliste sisemaa naabrusmurrete esindusvahekorradega.

kse-, *kse*-substantiivide esinduse naabruspiirid on samuti vastavad Kirde-Eesti rannikumurrete vahekordadele. Läänepoolsete Kirde-Eesti rannikumurrete naabruses sisemaurdeis esineb *ks*-line tüüp (näit. VJg, Rak, Kad. jne. vt. Saareste EK 1922 131), mistõttu selle konsonantühendi säilimine ei ole mingi läänepoolsete Kirde-Eesti rannikumurrete erinähtus, vaid üldise põhja-estli esinduse jätkumine.

Teisalt *ss*-line esindustüüp Lüg-s, Jöh-s omakorda jätkub pidevalt lõuna poole, näit. lis *varešsed*, *palaššega*, *kaťtušsel*, *käišsed* jm. (lisKV 10), Oonurme *varešsed*, *maťtušsed*, *keriššelle*, *käišsed*, *linnašše* (HEOon. 30), Uhe *varešsed*, *jänešše*, *orašše* jm. (MUhelis. 29), Imatu *jänešsed*, *varešsed*, *maťtušsed* jm. (lisIm. 10), Trm *õllašše*, *õraššel* (Saks on EK 1924 22), *varešsed*, *kaťtušsel*, *jänešsed* jm. (HÜTrmKons. 9), *veňnašše*, *veňnaššid* jm. (TrmMÜ 45), kiriku ümbrus *linnaššed*, *jänešsed* *käišsed* jm. (TrmHÜ 22), Avinurme *negeššed*, *kädiššed*, *kaťtušše* jm. (Avin. 11), Lai kagus *varešsed*, *jänešsed*, *kaťtušsel*, *käišsed* (LaiKa. 16), samuti Kod, vrd. ka Saareste EK 1922 131, Eesti I 124. Seega on selgi muutusel oma üldine kirde-estiline esinemisala.

Isesugune on aga nende põhjaestiliste vahekordade seisukohalt *ks*-line esindustüüp Vai-s. On raske arvata, et sel puhul oleks tegemist mingi ühendusega läänepoolsemate põhja-estiliste murrete *ks*-lise esindusega. Pigemini on siin küsimuses hilisem esindus, mis võiks pärit olla Ingeri soome murdeist, vrd. näit. Rosona *sisukset* 'sisi-kond', *rikoksišše* 'kuritegudesse' jm. (Mägiste RMP 16), samuti ingrikkudel *hävikiššis* jm. (Porkka ID 118). Kronoloogiliselt on see laenuesindus siis tõenäoliselt noorem kui *ks* > *ss* häälikumuutus vastavas asendis põhja-estli murrete idas.

Kui tagasi tulla *ss*-lise esinduse juurde, tulevad selle puhul küsimusse mõned eriprobleemid.

Selle vormirühma Kod vastava häälikumuutuse puhul kaugemal sõnas teeb Kettunen kindlaks kolm eriolukorda: 1. *ks* > *ss* häälikumuutus on toimunud rõhutu

silbi järel (vt. KodD 85); 2. *ks* > *s* häälikumuutus on toimunud kaasrõhulise silbi järel (: „Es erhellt also, dass dem *ks* nach dem *neben* ein *s* entspricht“ KodD 85, „*ks* > *s* kam allerdings auch in substantiven auf *s* nach betonter silbe vor“ 87); 3. *ks* > *ss* häälikumuutus kauge- mal sõnas ei ole toimunud neil juhtumel rõhutu silbi järel, kus on sündinud esimese ja teise silbi kontraktsioon (näit. *jüksed* < **hißukset*, *käiksed*, < **kädükset*, *teõksil* < **teõk- silla*), mistõttu kogu muutus näikse olevat hilisem kui maini- tud kontraktsioon (vt. KodD 88). Kettunen ei viita see- juures, et see piiritlus maksaks laiemalt kui Kod vahe- kordade kohta, kuid hiljemini üldistab Saareste selle kindlalt maksvaks kaasrõhulisse silpi puutuvas osas kogu Virumaa ja Põhja-Tartumaa *ks* > *ss* muutuseala kohta: „Kaasrõhulise silbi järgi aga igalpool lühike *s*“ (EK 1922 131 alams. 2). Põhja-Tartumaa andmeid ei ole selle kohta leida. Lüg-*s* ja Jõh-*s* aga võib ka kaasrõhulise silbi järel esineda *ss*, kuid see ei tarvitse veel olla häälikusea- duslik. Sel või teisel määral aga võib *ks* > *s* ebamäära- seid jälgi leida, mistõttu Kettunen i Kod murde kohta tehtud otsus võib maksev olla laiemal alal.

Mis puutub aga nendesse juhtumesse, kui esimese ja teise silbi puhul on sündinud kontraktsioon, siis pole *ks* säilimine siin ilmselt häälikuseaduslik. On ju siin nii *ss* kui *ks* esindust kohata ja *ks*-lised juhtumid, näit. Jõh, Lüg, samuti Iis Oonurme *jüksed*, *eksed* (HEOon. 30), Trm. *jüksid* (TrmMÜ 46), kiriku ümbrus *jüksed*, *eksed* jm. (TrmHÜ 22) ja Kod vastavad juhtumid on ilmselt üksiksõnalaenu- dusest *ks*-lise esinduse alalt. Seetõttu puudub neil ka kronoogi- line väärtus.

Mis puutub sellesse *ks* > *ss* häälikumuutuse alasse Kirde-Eestis, siis on selle levinemisalaga häälikumuutuste puhul sageli ilmnenud, et need muutused (või muud keele- lised nähtused) on ühised vadjaga keelega ja kuuluvad enamasti tõenäoliselt Kirde-Eesti ja vadjaga ühisesse aega (vrd. Toomse EK 1935 160—161, EKAT XIII 43, AEST XXXVIII 21—24). Nii huvitab siis käesolevalgi korral küsi- mus, missugune on sel puhul esindus vadjas.

Kõnesoleva vormirühma (*ksē-, kse-*substantiivide) esindusvahekorrad ei ole vadjas selged. Ahlqvist annab Kattilast *ivuhset*, samuti *sõrmehsi, kahehsä, ühehsä* (WGr.). Setälä oma märkmete järgi leiab, et „Vatjassa edustaa *ks*:ää tässä tapauksessa pitkä *s*. Esim. *ivuhset* hivukset, *janagašed* jalakset...“ jm. (YSÄH 164). Edasi Setälä refereerib Ahlqvisti mainitud andmeid ja lisab: „Tämmöistä en kuullut Kattilan kirkolla, jossa Ahlqvist on vatjaa tutkinut, enkä myös Matin kylässä... Tämän johdosta siis pitäisi olettaa että vielä 35 vuotta takaperin näissä tapauksissa ainakin Kattilalla on ollut *hs*, joka aivan uusimpana aikana on assimileerautunut pitkäksi *s*:ksi“. Kuid ta ei pea seda võimalikuks põhjusel, et Sjögren 1831 on märkinud Kattilast *hiuset, tulusset* (Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, VI Série, Tome II lk. 33, 28), samuti ka seetõttu, et kreevineil esineb *ühuse, ihhust, iuset, ihwuscht* 'Haar' (Wiedemann Nationalität und Sprache der jetzt ausgestorbenen Kreewinen in Kurland 87), *kahassa, käsa, kahhaxa* 'acht' (84), *hühessa, üesa, ühassa, ühexa* 'neun' (90). Sellega Setälä näitab, et *ks > ss* häälikumuutus rõhutu silbi järel on sündinud juba enne kreevinite lahkumist (seega enne XV sajandi keskpaika). Neil põhjusil Setälä teeb järelduse Ahlqvisti andmete vastu: „Ainakaan en luule enää v. 1855 olleen *hs*:ää kuultavana, vaan arvelen, että Ahlqvistin kirjoitustapa perustuu teoreettiseen olettamukseen (*mahsan* l. *mahzan* y. m. s. muotojen mukaan)“ (YSÄH 165). Siiski on aga hilisemad ülestähendused vadja keelest näidanud, et Setälä järeldus vanema uurija andmete vastu on olnud järeldus ka tõsiasjade vastu, sest Kettunen VÄH² 38 annab selle *hs*-lise tüübi rõhutu silbi järel vadja tavalise esindusena kõnesolevais substantiivides (: *varehšiq*, 'variksia', *varehšed* 'varikset' jm.), kuna kaasrõhulise silbi järel esineb *hs* : *hz* ~ *hs* (näit. *empeuhšiq* 'ompeluksia': *empeuhšed* ~ *empeuhšed* jm.), viidates, et sama *hs* esindust vadjast on märkinud ka teised pääle Ahlqvisti ja tema (näit. Mustonen Vir. I ja Alava VHT). Kuid seejuures möönab Kettunen ka *ss-*, *s*-list esindust kõrvuti *hs*-lisega

ja murdeti valitsevalt eri paigus üle vadja ala (vt. VÄH² 38—39).

Mõlemad uurijad käesoleval puhul lähtuvad endastmõistetavast eeldusest, et selle olukorra juures *hs*-line esindus vadjas, kui see on olemas, on vanem kui *ss*-, *s*-line esindus, ja viimane oleks siis otsene edasiarenemine esimesest. Seetõttu ongi Setälä sunnitud täiesti põhjendatud motiividel järeldama fakti vastu ja Kettunen, lähtudes Setälä poolt mahajäreldatud faktist (toetudes päärõhulise silbi järel ilmnevale „häälikum muutusele“ *hs* > *ss*, *s*, vt. VÄH² 37), on sunnitud tähele panemata jätma Setälä poolt viidatud asjaolud ja esitama Setälä poolt nagu kurioosumiks toodud võimaluse seletusena: *hs* > *ss* (vt. VÄH² 38—39).

Kuid kas see eeldus, et antud olukorras *hs*-line esindus on vanem ja *ss*-line esindus on selle vahetu järglane, on endastmõistetavalt õige? Setälä ei motiveeri seda (sest Setälä seisukoht *hs*-lise esinduse suhtes kaugemal esimest silpi on ju üldse eitav). Kettunen motiveerib seda nähtavasti sellega, et esimese silbi järel *hs*-lise esinduse puhul on paiguti hilisemaid üleminekuid *ss*, *s*-lisele esindusele. Kuid juba *ss*-, *s*-lise tüübi esinemine *hs*-lise asemel vadjas päärõhulise silbi järel ei ole identne järgsilpide *hs*-lise ja *ss*-, *s*-lise esinduse vahekorraga kõigepäält kronoloogiliselt (— peavad ju igasugused keelelisedki ühendamisest arvestama ruumi ja aega). Seda konstateerivad Kettunenigi andmed (VÄH² 37) ja näitavad, et üleminek päärõhulise silbi järel on sooritumas (vanemal veel *hs*).

Teiseks on Kettuneni poolt esitatud päärõhulise silbi *hs* > *ss* noore „häälikum muutuse“ kohta käivad andmed üsna ilmselt seda laadi, et nende järgi otsustades siin pole tegemist häälikum muutusega, vaid eri esinduste segunemisega (vrd. tüüpilisi seesuguse protsessi tulemusi VÄH² 37: „*johsa* 'juosta' pro **jōsa*“ < **jōstak*).

Kui nüüd tagasi pöörduda järgsilpide esinduse juurde, siis annab see segunemine ka võtme sääl valitsevate vahakordade loogilisemaks mõistmiseks. Nimelt on palju suu-

rema tõenäolisusega põhjust arvata, et järgsilpides pole *kse-*, *kse*-substantiivides mitte *hs*-line häälikuseis vanem, vaid just vastupidi *ss*-, *s*-line.

Kui kord juba Ingeri soome murrete mõjul, missugune mõju algas juba ligemale aastatuhat tagasi ja mille ulatuslikkuses ei saa kahelda, vadja keeletundesse sõi bis käsitus esinduse samasusest päärõhuliste ja kaugemal sõnas esinevate silpide esinduste vahel (vrd. ingrikkudel *üks*, *kaks*, *kaheksan*, *ühüksän* jm. P o r k k a 76—77, *häviksis* jm. 118, Rosona *paksump* jm., *sisukset* jm. Mägiste RMP 16), siis pole midagi kergemat kui selle päärõhulise ja kaugemal sõnas esinevate silpide järel küsimusse tuleva esinduse sama-seks käsitlemine kandus ka vadja keele vahekordadesse. Eriti silmatorkav on, et selleks kõige suuremad võimalused pidid olema just *kse-*, *kse*-substantiividel, mis polnud seotud erilise morfoloogilise tunnuse konservatiivsema asendiga. Seesugused nakkumised pole ju haruldased niisuguseis tingimuis, nagu seda on vadja keel keset Ingeri soome murdeid. Ja selt seisukohalt on ka mõistetav, kuidas pikapääle võrdlemisi ebajärjekindlalt (vrd. sellest tingitud arusaamatusi Setälä ja Kettuneni vahel) hakkas vadja päärõhulise silbi esindus *hs* : *hz* (vt. Setälä YSÄH 162, Tietos. X 749, Kettunen VÄH² 36—37) paiguti kanduma Ingeri soome murrete eeskujul ka kaugemale sõnasse, esmajoones *kse-*, *kse*-substantiividesse (harvemini ja juhuslikumalt ka muudesse vormirühmadesse). Huvitavalt pole aga nende vormirühmade puhul keegi konstateerinud seda edasikandumist, mille puhul Ingeri soome murdeis pole *ks*-list esindust ja pole seega ka edasikandumise tuge (näit. passiivi preesensi ja konditsionaali puhul). Ka see asjaolu toetab esitatud vaatekohta.

Kuid sel seisukohal on ka teine võimalus: vadjas kaugemal sõnas esinev Ingeri soome murrete *ks*-lise esinduse vaste (s. o. *ss*, *s*) võis hakata omakorda Ingeri soome murrete eeskujul kanduma päärõhulise silbi järele. Segunemise suunad võisid siis eri paigus olla erinevad. Ja niisugused ongi Kettuneni esitatud andmed päärõhulise silbi esinduse kohta vadjas.

Juhitagu siin veel korra tähelepanu asjaolule, et kauge-
mal esimest silpi *ks*-ühendi puhul küsimusse tulevate morfo-
loogiliste rühmade puhul on esindus üldiselt säilinud *ss*-
s-lisena (vt. VÄH^a 39—40), kuna need on tavaliselt kon-
servatiivsemad.

Mis puutub Setälä ja Kettuneni seisukohtade pu-
hul esinenud loogilistesse vastuoludesse, siis on need esi-
tatud lähtekohaga kõrvaldatud. Samuti annab esitatud käsi-
tus võimaluse ka vadja (*ks* >) *ss* ja *s* probleemide selgi-
tamiseks, mis *hs* > *ss* hilise häälikumuutuse oletamisel osu-
tuksid tõsisteks raskusteks.

Oleme seega jõudnud tõenäolise käsituseni, et ka vadjas
on sündinud võrdlemisi vana *ks* > *ss*, *s* häälikumuutus kau-
gemal sõnas, kuna päärõhulise silbi järel on *ks*-ühend selt
muutuselt säilinud, hiljem aga muutunud *hs*:*hz* kujuliseks.
Kuid ilmselt ei saa see *ks* > *ss*, *s* häälikumuutus tagasi minna
algsoomesse, vaid ainult vadja ja Kirde-Eesti põhimurde
ühisaega.

Passiivi preesensi jaatavate vormide esindusvahekorda-
dest Kirde-Eesti rannikumurdeis on Lüg ja Jõh *ss*-line
esindustüüp arusaadav *ks* > *ss* häälikumuutuse tulemus,
mis hästi sobib geograafilises mõttes ka naabrusmurrete
esindusega. Toodagu näiteks Kad lõunaosas *tehašše*, *müj-
jašše* jm. (KadLKons. 12, vrd. ka Ahrens GrESRD² 142,
Setälä YSÄH 163), Rak lõunaosas *käijašše*, *tüvašše* jm.
(RakL 14), VJg Roela, Kehala, Vaeküla (harilikult) *tehašše*,
nahašše, *müijašše*, *tüvašše* (VJgKlus. 24, vrd. ka O r a s EK
1923 109), Iis *nülitäšše*, *mähitäšše*, *tehašše*, *pañnašše* jm.
(IisKV 10), *tuõvašše* (MÜlis. 7), *vtjašše* (11), *veettašše* (15)
jm., Onurme *tullašše*, *maettašše*, *üeläšše* (HEOon. 30),
külvašše, *tüvašše*, *eläšše*, *magäšše* (50), Uhe *jüvašše*,
käijašše, *ištutäšše* jm. (MUhelis. 28), Imatu *pannašše*,
mennašše, *tärvitäšše* jm. (Iislm. 10), Sim Venevere *tallä-
täšše*, *tullašše* jm. (SimV 9), Mariküla *läläšše*, *müijašše*
jm., Kaasiksaare *veettašše*, *pañnašše* jm. (10), Trm *soädašše*
(TrmMÜ 55), *kašvaštasse* (58), *lugettasse* ~ *loettasse* (60),
magäštasse (63) jm., *pañnašše*, *süijašše*, *kirjuttettäšše* jm.

(HÜTrmKons 9), kiriku ümbrus *ellašše, tullašše, jūwašše* jm. (TrmHÜ 21), Avinurme *üeldašše, kiēdeittasse* jm. (Avin. 11), Kod „Im präsens des passivs, z. b. *tehäšše* (<**teh-däksen*) 'es wird gemacht', *andašše* 'e. w. gegeben', *viädäšše* 'e. w. geführt', *ehitāšše* 'e. w. geschmückt', *valatlašše* 'e. w. gegossen' . . . “ (Kettunen KodD 86). Vrd. samuti Saareste piiritlust: "Passiivi preesensis tervel Virumaal ja tervel Põhja-Tartumaal -sse, näit. *tullasse, rädgitasse, vōe-tasse* . . .” (EK 1922 131, vrd. samuti Eesti I 124). Seejuures on selle ala läänepoolsel ääremaal eP keskosa murdeomane *ks*-line esindus juba noorema tüübina päale tunginud, näit. Sim Venevere, Mariküla, Kaasiksaare „noorem põlv tarvitab vähesel määral ka *ks*-list kuju *sāvakse* . . . “ (SimV 50), Lai *sūijakse, eppittakse, külūtakse* jm. (LaiKa. 16). Seega näikse põhjaeestilisis murdeis *ss*-line esindus olevat esmasjoones omane vadjapõhjalistele Kirde-Eesti murdeile (Kod-Lüg-Jõh piirkonnale).

Selt seisukohalt on nagu ootuspärane, et selle piirkonna passiivi preesensi jaatavate vormide esindus langeb ühte põhiliselt samamuutusliku tüübiga vadjas, näit. Kattila *kōrias, lhoas, ujuas, äülüäs* (Ahlqvist WGr. 59), *alkās, wōttās, nittās* (61), *nüllceās* (65, <**nülkedäksen*), Pondilova *pesässē* (<**pestäksen*) 'pestään', *pannassē* 'pannaan' *laskeqssē* (~*laskeqs*) 'lasketaan', *sevetässē* 'puetaan' jm. mujal vadjas vt. Kettunen VÄH² 39. Seda ühesugust esindust mõlemal pool ei saa käsitada teisiti kui pidada ühiselt tekkinuks, seega ühiseks jooneks, mis kuulub Kirde-Eesti ja vadja ühisesse ajastusse ja mis on tõenäoliselt vanem kui muude sugukeelte murrete siirdumine Ingerisse (vrd. lähemalt eespool).

Normaalsete esindusvahekordade seisukohalt ootaksime Kirde-Eesti rannikumurrete lääneosas *ks*-list passiivi preesensi jaatavate vormide esindust, nagu seda leiame sise-maapoolses naabruses eP keskosas. Selle ootuse vastaselt esineb aga *ks*-ühendi igasuguse vaste puudumine, mis päälegi omab üldkirde-eesti rannikumurdeile omast levikut, sest seda on ka paralleelesindusena Lüg-s ja Jõh-s ning ainuvalitsevalt Vai-s.

Vähemal määral esineb seda tüüpi passiivi preesensi jaatavate vormide esindust ka Kirde-Eesti rannikumurrete lähimas naabruses. Nii kohtame Rak lõunaosas *varasteŕta, austetta, kirjuttatta* jm. (RakL 47), VJg-s on „... täiesti paralleelselt tarvitusel nii jaatavas kui eitavas passiivis, näit. ka *mulle tuâda obune ~ mulle tuâdašse obune . . .*“ (Oras EK 1923 109), samuti Roela, Kehala, Vaeküla piirkonnas „-šse passiivi esineb ainult nooremal sugupõlvel, vanemad inimesed tarvitavad kõigis kolmes külas lõputa passiivi: *antta, küsitta, aetta*“ (VJgKlus. 24). Seetõttu on põhjust arvata, et seda passiivi preesensi jaatavate vormide esindust on varemini kohatud laiemal maa-alal kui ainult Kirde-Eesti rannikumurdeis. Osalt näitab seda ka passiivi preesensi jaatavate ja eitavate vormide segimine, mis ainult lõputa passiivi preesensi jaatavate vormide puhul on võimalik olnud (näit. Iis *ei lašsašse* jm., vrd. lähemalt Toomse EK 1937 235 jj.). Kuid et sellest esindusest ega selle võimalikest jälgedest ei ole märke kaugemal eP mandril, siis ei näi see esindus eP ääremail kirdes olevat muud kui Kirde-Eesti rannikumurrete esinduse edasitung, mis nüüd on juba taandumisel.

Teiseks leidub küll seda tüüpi esindust veel Hiiumaal, kus see esineb harvema ja vähem murdeomase paralleeltüübina Emm-s ja Rei-s, näit. Emm, Rei *muřreda, aņneda ~ -kse* (Hii. 40), Emm *jõutta, lõjotta, nõtta, nouutta, oittaa* (MEMm.), Rei Tahkuna *sořweda, üřjeda ~ -kse* (ReiMS). Teistest Hiiumaa kihelkonnist pole seda märgitud, samuti ka Hiiumaa naabrusest, kust nähtavasti pärit on Hiiumaa murde sünnitanud komponendid. Seetõttu peaks seda tüüpi esindust Hiiumaal käsitama hilisemaks.

Neil eespoolmainitud asjaoludel ei ole see tüüp nähtavasti kuidagi käsitatav põhjausestilisile murdeile põhiliselt omaseks tüübiks ja Kirde-Eesti rannikumurdeis, kus esineb selle tüübi pääesindus, tuleks otsida sellele sidemeid mujalt, mis aitaksid seletada selle tüübi tekkimislugu.

Mis puutub soomepoolsesse naabrusesse, siis on see tüüp sääl ainuvalitsev (vt. Setälä TuM 41-42, Ojansuu LMÄH II 91 jj., Ikola ASMÄH I 202 jj., Laurosela ÄTEPM

I 154, Airila ToM 151, Kannisto ÄTUKAM 56, Hyyryläinen THsK 53, 54 jm., Tarkiainen ÄTJuvM 71, jm.), samuti Ingeris (vt. Porkka ID 90—91, Mägiste RMP 46—47) ja karjala-aunuses (vt. Ojansuu KAÄH 42, jm.).

Oma sünnilt on see tüüp soome-karjala-aunuse piirkonnas passiivi preteeritumi vormide analoogial tekkinud (vt. Setälä TuM 48 jj., YSÄH 245, jm.) ja peaks olema leviku järgi otsustades võrdlemisi vana, kuid mitte algsöome sellesse ajajärku kuuluv, mil astmevaheldus oli veel positsioonist olenev (vrd. nn. nõrga astme esinemist kogu analoogia alal vastupidiselt preteeritumi tugevale astmele).

Setälä, seletades vastavatüübilisi soome, karjala-aunuse, vadja, põhja-vepsa ja eesti vorme analoogiliseks passiivi preteeritumi vormidest, lisab seejuures: „Nur die Annahme einer solchen Bildungsweise kann erklären, weshalb in dem Estnischen im selben Dialekt, wie es scheint, z. B. *kälutata* und *kälutatakse* gesagt wird“ (TuM 44—45). Selle viite kohaselt näikse Setälä asja niimoodi käsitavat, et preteeritumi analoogia on tekkinud eestis koha pääl iseseisvalt ja algupärane *kse*-line esindus esineb veel selle kõrval (missugune seisukoht käib ka vadja ja vepsa selle tüübi tekkimise kohta, vt. ib. 45).

See käsitus ei ole tõenäoline, sest eitamatult koondub kogu selle tüübi esinemine teatud kindlasse regiooni, see aga omakorda pole muidu seletatav, kui kogu analoogia peab oleme tekkinud ühes pesas, mitte aga iseseisvalt eri keelis ja murdeis. On ju eriti silmatorkav tõsiasi, et väljaspool soome ja karjala-aunuse keeleala (eestis, vadjas ja vepsas) see tüüp esineb ainult murdeti ja just sääl, kus soome-karjala-aunuse naabrus on vahetu. See eitamatu tõsiasi tohiks vaevalt juhuslik olla. Muidu on aga eestis, vadjas ja vepsas põhiesindus teisetüübiline. See olukord näitab ilmselt, et nende keelte neis murdeis, mis soome-karjala-aunuse keeleala naabruses olles ja seega ka nende mõjupiirkonnas, võib tõenäolisemalt küsimus olla *l a e n u s t*. Vähemalt aga Kirde-Eesti rannikumurdeis on see kaheldamatult *soome l a e n*.

Huvitavalt esineb seda tüüpi esindust ka Hiiumaa neis kihelkonnis, kus kontakt nii Kirde-Eesti rannikumurretega kui ka soome keelega on olemas (vrd. Ariste HMM 18—19). Laenuvõimalus on seega ka Hiiumaal võrdlemisi ilmne.

Selle laenukäsitusega ühenduses tuleb küsimusse ka Lüg ja Jõh -sse ja lõputa passiivi preesensi jaatavate vormide vaherkord. Kui arvestada praegusi murdevaherkordi mõlema tüübi esinemisel neis kihelkonnis, näikse lõputa passiivi preesensi jaatavate vormide esindus omavat vanema tüübi tunnusmärke. Ja seetõttu ongi kaheldav, kas praegune sse-line esindus neis kihelkonnis on algupärasem ja omapõhjalisem selle piirkonna esindus või tuleb seda käsitada naabrusmurrete esinduse hilisema sissetungina lõunapoolseist kihelkonnist.

Mainitud kahtlust suurendab veel asjaolu, et Lüg ja Jõh keeletundele (nagu muudegi Kirde-Eesti rannikumurrete omale) on praegu põhiliselt võõras vahetegemine passiivi preesensi jaatavate ja eitavate vormide häälikuliste kujude vahel, mistõttu olemasolev -sse esineb ka eitavais passiivi preesensi vormides (vt. Toomse EK 1937 235 jj.).

Need asjaolud lasevad arvata, et praegune Lüg ja Jõh -sse esindustüüp on hilisem sissetung naabrusest, kus see esindus valitseb.

Teisest küljest on aga võrdlemisi kindel, et hääliku-muutus *ks* > *ss* kuulub juba Kirde-Eesti ja vadja ühisaega (vt. lk. 91) ja seega ilmselt on kogu lõputa passiivi preesensi jaatavate vormide laendumine soome murdeist kronoloogiliselt hilisem sellest muutusest. Seetõttu on asjaolud nähtavasti kujunenud niimoodi, et soomest (nii Lõuna-Soome murdeist kui ka Ingeri soome murdeist, vrd. näit. Vai esindust) laendunud esindus on omal ajal kõrvale tõrjunud täiel määral algupärase passiivi preesensi jaatavate vormide -sse lõpu Jõh ja Lüg piirkonnas, mis aga hiljem taas lõunapoolsest ida-eestilisest naabrusest on sisse tunginud.

Konditsionaaliesinduse lähema vaatluse puhul peame konstateerima, et järgsilpide *ks*-ühendi normaalesindus-

vahekordadest pole palju säilinud. Morfoloogilised eritingimused ja naabrusmõjud on siin pildi tundmatuseeni muutnud. Normaalseste esindusvahekordade puhul ootaksime Kirde-Eesti rannikumurdeis kaheksugust esindust: läänepoolseis murdeis (Jõe, Kuu, Hlj, VNg) *ks*-list ja idapoolseis murdeis *ss*- (resp. *s*-) list tüüpi. Tegelikult kohtame aga neljasugust esindust: *ks*-list, (*i*)*s*-list, *iks*-list. (*i*)*ses*-list tüüpi.

Vaadeldagu neid üksikuid tüüpe lähemalt.

ks-line esindus on ootuspärane põhjaeestiline esindustüüp ja valitseb kogu Kirde-Eesti rannikumurrete vahetus naabruses, näit. Kad *oštaksin, veřtaks, paneks, oleks* jm. (KadL 11), VJg Roela, Kehala, Vaeküla *oleks, tahaks, veřtaks, tuleksime* jm. (VJgKlus. 23), Iis *veřtaks, tieks, ėleks, lalařtaksime* jm. (IisKV 10), *tuāksin* jm. (MÜlis. 5), *vieksin* jm. (9), *veřtaksin* jm. (13) jm., Imatu *tuleks, ėleks, süeks* (IisIm. 10), Sim *suaksin, tuoks* (SimKV 39), Trm *soaksin, soaksid* jm. (TrmMÜ 54) *kařvaksin* jm. (57) jm., *soaks, vieks, tõks* (HÜTrmKons. 8), *ėleks* jm. (TrmHÜ 21), Avinurme *suaksin, tõksin, läheks, vieks* (Avin. 9), Lai kaguosa *paluks, veřtaks* (LaiKa. 16). Vrd. ka Saareste EK 1922 131.

Mis puutub Kirde-Eesti rannikumurdeisse, siis on see tüüp ka siin enamal maa-alal valitsev (näit. Jõe kirdeosas, enamuses Hlj-s, VNg loode- ja lõunaosas ning kogu Jõh-s). Ühtlasi tuleb märkida, et see esindustüüp omab kogu rannikumurrete alal edasitungivat iseloomu. Nii on see suurel määral juba maad võtnud noorema esindusena Käämus, Hlj loode- ja kirdeosas. Ka Kuu neemedel võime seda juba praegu kohata. Seetõttu võib see tüüp juba lähemal ajal valitseda tõenäoliselt kogu Kirde-Eesti rannikumurdeis. Selle tüübi edasitungimine on loomulik, sest see esineb kogu Kirde-Eesti rannikumurrete naabruses ja seda toetavad kirja- ja ühiskeele uusused, millede mõju osatähtsus aina suureneb murretele.

Mis puutub *ks*-lise esindustüübi levinemisse *iks*-lise esindustüübi alale, siis tuleb konstateerida, et juba *iks*-line esindus ise ongi *ks*-lise esinduse edasitung (*i*)*s*-lise esinduse alale ja selle esinduse iseloomus endas on tähelepandav

tegur, mis kiirustab selle esinduse hävimist. Nimelt võib *iks*-list esindust leiduda ainult ühesilbilistes verbides ja kahe- ja kolmesilbiliste verbide *e*-tüvelises rühmas (*saiks, tuliks* jm.). Muudes verbitüüpides ei tule *iks*-line esindus üldse küsimusse. Seega on siis juba *iks*-lise esinduse valitsemise alal niikuinii enamais verbides esinemas *ks*-line esindustüüp, mis kirja-, ühiskeele ja naabrusmurrete kaasmõjude toetusel väga kergesti võib levineda kõigisse verbidesse.

Nagu mainitud, on *ks*-line esindus ootuspärane ainult Kirde-Eesti rannikumurrete läänepoolseis murdeis (Jõe, Kuu, Hlj, VNg) ja nende naabruses põhja-eestilisis murdeis, kuna idapoolseis Kirde-Eesti rannikumurdeis (Lüg, Jõh, Vai) ja nendest lõuna poole ootaksime *ss*- (resp. *s*-)list tüüpi. Kui aga siin (näit. Jõh-s, Vai-s ühelt poolt ja Iis-s, Trm-s jm. teiselt poolt) kohtame *ks*-list esindustüüpi, siis on nähtavasti tegemist põhja-eestiliste murrete keskosale ootuspärase esinduse edasitungimisega ida poole. Seegi moment näitab *ks*-lise esinduse suurt levimisvõimet ses vormirühmas väljapoole oma algupärase esinemise piirkonda.

Teine esindustüüp (- (*l*)*s*(-)*s*ufiks) valitseb Kuu neemel ja esineb vanema murdeomase esindusena Käsmus, Hlj loodeosas ja osalt kirderannas. Mainitud murrete praeguste tendentside järgi otsustades taandub see esindus võrdlemisi kiiresti. Selle praeguse kiire taandumise järgi otsustades võiks arvata, et see esindustüüp varemini ehk esines Kirde-Eesti rannikumurdeis laiemal alal, kui seda praegustes murretes võib konstateerida. Osalt saame seda ka otseselt tõendada. Nimelt mainib Veske (VGE VIII 12), et Hlj ja VNg rannas „Der Conditional wird in den meisten Verbalclassen wie im Finnischen mit *-isi-* gebildet“ nagu *saisin, söisin, tulisin, andasin* jm. Kui arvestame, et Hlj rannamurde kohta niimoodi enam praegu ei saa üldiselt väita kõnesoleva tüübi esinemisest ja et VNg rannas seda tüüpi üldse tänapäeval ei leidu, siis näeme, et kõnesoleva tüübi taandumine nii suhteliselt lühikese aja kestel on olnud võrdlemisi märgatav. Pääle selle on olemas veel teine kriteerium, mis osalt võib näidata selle tüübi laiemat levikut varemini Kirde-Eesti rannikumurdeis.

Nimelt on see konditsionaalitäüp algsoomes jätnud temale eelnenud silbi lahtiseks, mistõttu verbitüvi selle konditsionaalilõpu puhul esineb tugevas astmes (näit. Kuu neemel *tekisin, näkisin* jm., Käämus *näkis, saatasit* jm., Hlj loodeosas *näkis* jm., kirderannas *tekis - tekiks, näkisin - näkiksin* jm.). Kui me aga nüüd vaatleme kogu Kirde-Eesti rannamurrete konditsionaali verbitüve esinemist neil juhtumel, kus astmevahe ilmneb, siis näeme, et tugev aste esineb pääle käesoleva konditsionaalitäübi esinemisalade, kus see on ootuspärane, veel VNg põhjaosas (näit. *tekiksin, näkiksivatta, lukiks, vetaks* jm.) ja Vai-s (näit. *tekiksin, lukiksitto, sataks* jm.). Samuti ka Lüg-s (näit. *tekesesin, lukesesin, näkesesitta, saases* jm.), kus seda tugevat astet aga tuleb käsitada veidi teisiti (vt. allpool lähemalt). Kuid see tugeva astme esinemise kriteerium ei näita sugugi selle tüübi kunagist kõige suuremat levikut, sest põhja-eestilise *ks*-esinduse sissetungimisega ühes on tulnud ka nõrga astme esinemine, nagu me seda praegu väga ilmselt näeme Käämus (näit. noorem *tieks, sajaks* jm.) ja Hlj looderannas (näit. noorem *lueksit, tieksin* jm.). Nii ei esine Jõe kirdeosas, Kuu looderannas ja Hlj keskosas murde suhtes mingit märki seesuguse tüübi varemast esindusest, kuigi selle kunagine esinemine pole võimatu. Hlj. ranna keskosas suhtes, kus samuti puuduvad jäljed, oleme sunnitud muid asjaolusid arvestades (vrd. näit. Veske teadet) selle tüübi varemast esinemist oletama.

Kui võrdleme seda esindustüüpi eelmisega, siis tuleb konstateerida, et eelmise tüübi põhiliselt põhjaeestilistele murretele omane olles ei leidu aga käesolevale esindustüübile eestipoolseist naabrusmurdeist kustki võrdlemiseks pidet. Arvestades aga, et nende kahe konditsionaaltüübi erinevus ulatub võrdlemisi kaugesse minevikku (varasemasse algsoomesse või eelalgsoomessegi, vt. sellekohaseid seletusi Setälä TuM 149—150, YSÄH 182—183, 193, Tietos IX 365, Ojansuu Tietos. X 1354, Rapola Dift. 286 jj., 293 jj., 310), ei saaks siin tegemist olla kohalikkude murdevahedega, vaid siin peaks juba põhimõtteliselt küsimusse tulema laenumine mõnest teisest lähemast

sugukeelest, mis juba põhiliselt omab seda karakterset erinevust võrreldes eesti keelega. Nii näikse selle Kirde-Eesti rannikumurrete tüübi samasusele vastava soome esindusega juba korduvalt olevat tähelepanu juhitud, nagu näit. Veske („wie im Finnischen“ VEGG VIII₄ 12), Ojansuu (SKTT 110, „suomalaisia muodostuksia“ Tietos. X 1357). Soomes on see tüüp ainuvalitsev (vt. Setälä TuM 148, Rapola Diff. 286 jj., jm.), samuti Ingeris (vt. Porkka ID 38, 47) ja karjala-aunuses (vt. Ojansuu KAAH 143).

Kolmas konditsionaalitäüp (*iks*-line) asineb praegusis murdeis Kirde-Eesti rannikul Hlj kirderannas, VNg põhjaosas ja Vai-s (osalt ka mõningate üksikjuhtumitena paiguti Jõh põhjaosas, mis aga oma esinemisulatuselt on vaevalt arvestamisväärne). Varemini näikse see konditsionaalitäüp olevat esinenud suuremal alal, sest Veske määratleb kõnesoleva tüübi esinemisala järgmiselt: „in den Grenzdörfern der Strandwierländischen und Binnenwierländischen *saiksin, söiksin, tuliksin* . . .“ (VEGG VIII₄ 12 ja selle järele ka Setälä TuM 148, „... sisempänä maassa . . .“ Ojansuu Tietos. X 1357). See toleaeegse *iks*-lise tüübi esinemisala määritlus näitab, et tüüp oli tarvitusel varemini maa-poolsemas murdeis kui praegu, samuti seda, et selle praegusil esinemisaladel esines *is*-konditsionaal (vt. lk. 85). Seega on siis käesolev konditsionaali esindustüüp juba maa-alaliselt esinemiselt mingi vahetüüp põhjaeestilise *ks*-lise konditsionaaliesinduse ja Kirde-Eesti rannikumurrete soomelaenulise *is*-lise konditsionaalitäübi vahel.

Selgitades *is*-lise ja *ks*-lise konditsionaali suhet seletab Setälä Kirde-Eesti rannikumurrete *iks*-lise konditsionaali kohta (TuM 149): „Da wir keine Möglichkeit gewahren eine hier vorsichgegangene Kontamination anzunehmen, halten wir dafür, dass in diesen estnischen und livischen Formen, sowie auch allgemein in allen übrigen gemeinfinnischen Mundarten, *-ksi* an einen mit *-j* (apok. aus *-j8*) gebildeten Verbalstamm gefügt ist, so dass das vollständige an den Stamm getretene Element in ihnen *j + ksi* ist“.

See Setälä kogu tema konditsionaalikäsitusega kokkõlas olev seisukoht on praegu nähtavasti ainult ajaloolise

väärtusega, sest vastavad Iv. vormid on seletatavad teisiti ja Kirde-Eesti rannikumurdeis on just vastupidiselt Setälä veendumusele kontaminatsioonivõimalus liigagi ilmne, mis näikse praegu olevat ka üldine käsitus. Põhjaeestilise *ks*-lise konditsionaali edasi tungides soomelaenulise *-(i)-s*-lise konditsionaali alale muudab see esmalt esinduse *iks*-liseks, mis hiljemini mõju süvenedes kaotab veel *i*-ainese ja verbi-tüve tugeva astme. Seesugune protsess on ju praegu toimumisel Hlj kirderannas (Selja ranna murdes). Need asjaolud ei jäta mingit kahtlust, et siin on tegemist lihtsalt kontaminatsiooniga. Kui aga põhjaeestiline mõju on liiga järsult intensiivne (näit. Käsmus ja Hlj looderannas), siis toimub üleminek ilma selle vaheastmeta.

Neljas ja kõige isesugusem konditsionaalitüüp esineb Lüg-s, kus see praegugi on täiesti valitsev. Võttes arvesse Lüg murde võrdlemisi suurt konservatiivsust võiks juba seetõttugi arvata, et see konditsionaalitüüp võiks olla algselt võrdlemisi vana, ja vahest seetõttugi, et Lüg murde otsene naabus ei anna selle esinduse seletamiseks mingit pidepunkti, nii nagu seda ei anna ka Lüg murre ise, vähemalt mitte otseselt oma praeguses seisus.

Analüüsides seda *-(i)ses(-)* sufiksilist konditsionaali peame mõõnma, et sufiksi esiosa *-(i)s-* võiks pidada soome laenuks. *i*-ainese olemasolu näitab ju kindlasti soome mõju olemasolu. Kuid päale selle jääb veel *-es(-)* osis, mida ei saa seletada soome mõjuga. Kui lähtuksime selle osise puhul sel alal toimunud *ks > ss* muutusest, mis teatavil eritingimusil võis võtta *ks > s* kuju, siis saaksime ka seda seletada võrdlemisi lihtsal teel.

Raskusi tekitab vaid asjaolu, et niisugusel puhul oleks soome mõju isesugusel kombel täiesti puudutamata jätnud arvatava endise sufiksi ja ise täies ulatuses arvatava endise sufiksi ja tüve vahele kiildunud, mis teiste Kirde-Eesti rannikumurrete esindusi võrreldes ei näi olevat tavaline. Ja sellele ebatavalisusele peaks leiduma mingi seletus. Nagu märgiti, tuleks siin tõenäoliselt lähtuda selle ala *ks > ss*, *s* muutusest, ja seetõttu tuleb esmajoones arvestada selle muutuseala muid murdeid ning samuti ka vadja keele

konditsionaaliesindust, sest selle ebatavalisuse seletus võib ju teoreetiliselt peituda ka $ks > ss$, s häälikumuutuse algupäevade perioodi konditsionaaliesindustes ja jälgi jätnud olla muudessegi $ks > ss$, s muutuseala murdeisse.

Teatavasti valitseb Lüg-st lõuna pool $ks > ss$, s häälikumuutuse alal ks -line konditsionaal, mis sinna on tunginud nähtavasti lääne poolt põhjaeestilistest murdeist. Kuid siiski esineb Kod-s teissugust konditsionaalitüüpi. Nii märgib Kettunen: „In den kondit. präsensformen der einsilbigen verba begegnet wider erwarten s , z. b. (*ma*) (*suõsi*) (**säksin*) 'ich würde erhalten', (*sa*) *vīs* (**vëksit*) 'du würdest führen', (*ta*) *iūs* 'er würde trinken' (KodD 85), *vīsin*, *suõsin*, *tūsima* (86)“. Samuti mitmesilbilisist verbides „Eigentümlicher Weise wird . . . in allen stellungen nur s angetroffen, z. b. (*ma*) *katsūs* ~ *katsusin* 'ich würde versuchen' . . . In den verneinenden formen ebenso s , z. b. *eļ tahasi* . . .“ (86).

Vadja tavaline esindus lähtub nähtavasti samuti ks -lisest konditsionaalist ja näitab samuti $ks > ss$, s häälikumuutust: *kantaisin* 'jag skulla bāra' (Ahlqvist WGr. 52), *kõrisin*, *thoisin*, *ujulsin*, *ällüisin*, *-t* jm. (58), *alkaisin*, *võttaisin* jm. (61 ja nende järele ka Setälä TuM 148), *antaisin* (~ *antasin*), *tätäisimmä* jm. (Kettunen VÄH² 40), samuti eitavas konditsionaalis *en antajsi* ~ (murdeti) *antajssi* jm. (vt. ib.).

Ahlqvist'i andmete järgi „Konditional's tillägg är ändelsen *-isi*, hvilken äfven blir i enstafviga verber fördubblad till *-isësi*“, näit. *jõisësin* 'jag skulle dricka', *weisësin* 'jag skulle föra' (WGr. 52 ja selle järele sama ka Setälä TuM 148), *jõisësit*, *jõisësi*, *jõisësimma*, *jõisësitta*, *jõisësiivat* (WGr. 56), mida Kettunen'i märgitud vadja ei näi enam tsiteeritud ulatuses tundvat, samuti kui Ahlqvist'i märgitud vadja ei tunne veel hilisemat *antajzin* jne. tüüpi, mille kohta vt. Kettunen VÄH² 40.

Mis puutub neisse vadja esindustesse ja nende vahekordadesse, siis s -elemendi tagasi minnes algsoome ks -ühendile (vrd. algsoome intervokaalse s esindusena vadjas z , vt. VÄH² 74—75), viitavad seejuures „diftongi sekä tavun

vahva-asteisus taas *isi*-tyyppiin“ (VÄH² 40). Et *i*-line element vadja konditsionaaliesinduses on hilisem soome laen, seda näitavad selgelt niisugused moodustised nagu *imeisin* 'jag skulle suga' (Ahlqvist WGr. 52), *öleisin* (66), kus *i*-lise elemendi põhiliselt vadjaomane olles ootaksime **elizin* jm. (ja isegi seesugused kujud võivad laenuks osutada, vrd. Kirde-Eesti rannikumurrete esindusi). Viimane *izi*-konditsionaal on juba hilisem soome laen.

Neist mainitud vadja esindusist kõige tähelepandavam on Ahlqvist'i nn. reduplikatiivne moodustis, mis nähtavasti ka ingrikkude murdeisse edasi on laendunud neile sobival kujul, näit. „... selten bei dreisilbigen Verba in Sk. zu *isisi* verdoppelt wird“: *pagenissiis* (Porkka ID 88), *pagenissiizin*, *pagenizisiit* (38) ja nende järele ka Setälä TuM 149.

See vadja reduplikatiivne konditsionaalitüüp on Lüg-s valitseva tüübiga seevõrra sarnane, et nende võrdlemise ainult kindlail põhjusil võiks kõrvale jätta. Neid põhjusi aga ei näi olevat ei vormilises (vadja *z* võib seletuda hilisemaks, vrd. Kettunen VÄH² 147, samuti ingrikkude murrete pikad vokaalid lühikeste asemel) ega sisulises küljes (kronoloogiliselt ja maa-alaliselt on vadja ja Kirde-Eesti murrete *ks* > *ss*, *s* häälikumuutus ühtekuuluv). Oleme seega jõudnud oletuseni, et kõnesolev Lüg ja vadja kahekordse lõpuga konditsionaalitüüp on sündinud ühiselt ja kuulub umbkaudselt käesoleva aastatuhande algusesse. Samuti eeldab nende kahe lõpu ühendamine, et siin ei ole tegemist soome-karjala-aunuse piirkonnale omase *ls*-tüüpi konditsionaalilõpu verbitüve ja varema lõpu vahelekiildumisega, vaid konditsionaalilõpu kahekordistamine on sündinud omapõhjaliselt ja selle tekkimise põhjusi tuleb otsida vadja ja Kirde-Eesti murrete *ks* > *ss*, *s* häälikumuutusest tekkinud sisetest keele tarvidustest. Soome-karjala-aunuse piirkonnale omase konditsionaali mõju vadja ja Kirde-Eesti rannikumurrete konditsionaalile tuleb kindlasti pidada hilisemaks (kuigi see nähtavasti ulatub juba enne XV sajandi keskpaika, vrd. kreevineil juba *ellaisin* 'ich würde leben' Wiedemann Über die Nationalität und die Sprache der jetzt

ausgestorbenen Kreewinen in Kurland 89, samuti selle järelle Setälä TuM 148, Kettunen VÄH² 40).

Teine asjaolu, mis viitab sellele vadjas kahekordse konditsionaalilõpu vanadusele, on see, et lõpp on vadjas nähtavasti hulga aega tagasi juba hakanud kaduma. Vadjas keelest on andmeid selle lõpu kohta ainult ühesilbilistest verbidest, kuid Soikkola ingrikkude murdest märgib Porck seda harvema paralleelesindusena kolmesilbilistest verbidest. On siis tõenäoline, et küsimuses olev lõpp vadjas varem on esinenud ka mitmesilbilisist verbitüvedes (ja kui on olnud piiramisi, siis on need võinud piirduda rõhutu silbiga). Enamail juhtumeil on see lõpp seega vadjast kadunud järeljätult ja jäänud ainult ühesilbilistesse verbidesse, missugune verbirühm muudeltgi puhkudel kergemini võib säilitada vanemaid jooni. Samuti Soikkola ingrikkude murdes, kus seda on märgitud ainult kaasrõhulise silbi järel, on see võimalikult esinenud enamais verbitüüpides (ei mingeil andmeil Setälä TuM 149 ka ühesilbilistes?) ja säälgi jõudnud kaduda. See näitab, et selle tüübi kadumine on juba võrdlemisi vara alanud, ja loomulikult ka tüübi varast sündi.

Mis puutub selle kahekordse konditsionaalilõpu tekkimise tarvidustesse vadjas ja Kirde-Eesti vadjapõhjalises murdes, siis on seks võinud olla *ks*-ühendi muutumine *s*-ks, mis mõnedel tingimustel võib võrdlemisi vana häälikumuutus olla.

Kod puhul mõõnab Kettunen, et „Es ist nicht leicht einzusehen, wodurch die abweichende vertretung im konditional verursacht ist. *ks* > *s* kam allerdings auch in substantiven auf *s* nach betonter silbe vor (*lalahtusel*), und wenn man hierin etwas älteres und lautgesetzliches sehen kann, so wäre auch das *s* des conditionals in entsprechender stellung (*parandas, koõpõttasin* . . .) regelmässig entstanden und von da über den ganzen konditional verbreitet“. Nagu varemini märgitud, võib seda vaatekohta pidada tõenäoliseks. Kuigi praegused Kirde-Eesti vadjapõhjalised muud murded seda arvamust kindlakujuliselt ei tõenda, on konservatiivne Kod murre siiski märgatav tõendis niisuguse oletuse tegemiseks.

Mis puutub vадja esindusse, siis ei valitse siingi ses küsimuses täit selgust (vrd. K e t t u n e n VAH² 167: „... konditionaalissa on konsonantismiinkin nahden epasannollisyytta, joka kaipaa tarkempaa selvitysta.“). Kuid ka siin on võimalik, et konditsionaali puhul mõnel määral võib tegemist olla *ks* > *s* muutusega, mis hiljem on segunenud praeguseks kahe­suguseks esinduseks (vrd. K e t t u n e n VAH² 39–40).

Pääle selle on vадja ja Lug konditsionaali kahekordse lõpu puhul üks moment, mis otseselt nende ühendamise poolt kõneleb. Nimelt esineb mõlemal puhul sufiksis *e*-vokaal, mille algupära on kuidagi problemaatiline ja mida Setälä (TuM 150) on seletanud just algupäraseks konditsionaali vokaaliks, mis ainult neis reduplikatsioonides on säilinud. Aga selle vokaali algupära küsimus ei puuduta otseselt *ks*-ühendi esinduse probleeme.

Mis puutub küsimuses oleva reduplikatsiooni põhjustesse, siis on ka nende selgitamisel teatavaid raskusi. Üheks niisuguse reduplikatsiooni põhjuseks on võinud olla konditsionaali kokkulangemine preteeritumiga (vrd. Setälä TuM 150), nagu seda ilmekalt näitab soome edelamurrete esindus, näit. „SuomW. sudwestl. Dial.“ *ammusisi(n)* 'ich w. schiessen', *myysisi(n)* 'ich w. verkaufen' jm. (TuM 149), samuti *mna jojsisi jos sajsisi, taerasis, sovesisis* jm. (K e t t u n e n SM II 14), kus *si*-lise preteeritumi olemasolu (näit. *astus* 'astui', *istus* 'istui', *mna samosi* (t. *sano*), *tapatus* (t. *tapatu*) jm., mida K e t t u n e n rinnastab eesti *astus*, *istus* jm. vorinidega (SM II 14) ja diftongi jarekomponendi kao tõttu mõlemad vormiruhmad langesid kokku.

Kui aga püüda sama reduplikatsiooni tekkimise põhjust rakendada ka Lug ja vадja konditsionaali puhul, siis sunnib see jätma mõned lahtised probleemid vадja *s* ja *ks* esinduste arenemise ajaloosse, mida siinkohal pole võimalik tarvilikus ulatuses käsitleda. Kirde-Eesti murrete seisukohalt ei esine aga siin mingisuguseid raskusi, vaid see võimalus on äärmiselt tõenäoline. Tõsiasi aga on seejuures, et nii Kirde-Eesti murdeis kui ka vадjas esineb seesugune

üle oma esialgsete piiride kandunud *si*-line preteeritumi moodustamine (vrd. Kettunen VÄH² 75).

Mis puutub nii vadja kui Lüg reduplikatiivse konditsionaali puhul esinevasse *i*-elementi, siis on hilisem soome mõju selle küsimuses olevasse konditsionaalitäüpi sisse toonud ja samuti ka verbitüve tugeva astme nii Lüg-s kui ka vadjas.

M. Toomse.

Le groupe *ks*- dans les parlers littoraux de l'Estonie du nord-est.

Les parlers littoraux de l'Estonie du nord-est ont conservé le groupe *ks*- du finnois primitif après syllabe frappée de l'accent principal (: *uks*, *vák*sa etc.). Quand le groupe *ks*- du finnois primitif est dans le mot à une place plus éloignée, on attendrait d'après le rapport normal: Jöelähtme, Kuusalu, Haljala, Vigala, Vaivara — *ks* et Jõhvi, Lüganuse — *ss* (ou *s*). Le premier est en harmonie avec le voisinage de l'Estonie septentrionale et le second avec les faits du vote et des parlers de l'Estonie orientale. Ainsi le dernier (*ks* > *ss*) appartient déjà à l'époque commune de l'estonien du nord-est et du vote. Mais les faits de quelques groupes morphologiques varient en raison de conditions spéciales et sont par endroits confus:

1. Dans les noms de nombre **kahdeksan*, **ühdeksän* on a *ks* dans tous les parlers littoraux de l'Estonie du nord-est (*kaheksa*, *ühiksa* etc.). Il s'agit ici de l'extension de formes en *ks*- dans des mots isolés au delà des limites attendues.

2. *kse*, *kse* apparaît dans les substantifs: a) forme en *ks* (*katukset* etc.) attendue à Jöelähtme, Kuusalu, Haljala, Viru-Nigula, Vaivara, b) forme en *ss* (*kattusset* etc.) attendue à Lüganuse, Jõhvi, c) forme en *s* (*laulattusel* etc.) plus occasionnelle dans tous les parlers littoraux de l'Estonie du nord-est. Le fait repose en partie sur un changement *ks* > *ss* > *s*, en partie sur des conditions particulières, morphologiques etc...

3. Pour le présent passif *-ksen*, *-kse* on a: a) la forme en *ks* (*anttakse* etc.) plus occasionnelle dans quelques villages périphériques de l'Estonie du nord-est, b) la forme en *ss*- (*pannasse* etc.) attendue à Lüganuse, Jõhvi c) la disparition des deux composants (*panna* etc.) comme fait habituel propre au dialecte dans tous les parlers littoraux de l'Estonie du nord-est. La première est un emprunt occasionnel aux parlers de l'intérieur de l'Estonie septentrionale et la troisième empruntée au finnois.

4. Pour la désinence du conditionnel *-ksi*(-) on a: a) la forme en *ks* (*süöks* etc.) à Jöelähtme, Haljala, Viru-Nigula, Jõhvi, Vaivara b) la forme en *(i)s* (*sais*, *olisin* etc.) à Kuusalu, Haljala c) la forme en *iks*- (*saiks*, *oliksiin* etc.) à Haljala, Viru-Nigula, (Jõhvi), Vaivara d) la forme en *-(i)ses*(-) (*saises*, *tulusesin* etc.) à Lüganuse. La première est la même qui se trouve dans les parlers de l'Estonie du nord et aussi répandue dans ceux du nord-est, la seconde est un emprunt finnois, la troisième une contamination entre les précédentes et la quatrième doit être rapprochée du conditionnel à redoublement du vote, qui montre le changement *ks* > *s*.

Saksa laensõnadest 16. sajandi eesti kirjakeeles.

Germaani laensõnad eesti keeles on osalt vanemad kui ehk eesti keel ise. Meil on ohtrasti niisuguseid sealtpoolt saadud laenusid, millede iga ulatub tagasi sinna aega, kus eesti keel võis olla vaid läänemere-soome keelte murdeid. Vt. selle kohta E. N. Setälä, Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostseefinnischen Sprachen, Finnisch-Ugrische Forschungen XIII; T. E. Karsten, Zur Kenntnis der ältesten germanischen Lehnwörter des Ostseefinnischen, Acta Philologica Scandinavica I; B. Collinder, Die urgermanischen Lehnwörter im Finnischen, Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala 28, jne.

Noorematest germaani laenudest on alamsaksa ja ülemsaksa omad hakanud meie keelde tungima ka juba aastasadade eest. Saksa laenude iga küünib vähemalt raudrüütlieni, kes töid uue administratiivse korruga eestlasele kaasa ka otsese ning intensiivse kokkupuutumise oma keelega. Võime julgesti öelda, et eesti keel on olnud saksa keele tugeva mõju all vähemalt 700 aastat. Millal just üks või teine sõna on saksa keelest siirdunud eesti keelde, seda ei saa enamatel juhtudel kindlaks teha, sest meie keelt on hakatud kirjalikult fikseerima suhteliselt vägagi hilja. 16. sajandil, mille keelt tahetakse siinkohal lähemalt puudutada, on saksa keele mõjustus olnud juba eesti keele täiesti läbi põiminud. Tolle sajandi kirjalikkudes mälestusmärkides on nimelt ohtrasti saksa sõnu. Neist sõnadest pidi eestlane aru saama, kuigi tema ise hääldas neid sageli teisel kujul, kui seda osutab vastava sõna kirjutusviis. Vt. A. Saareste, Eesti keel XIII—XVI sajandil (H. Kruus Eesti ajalugu II 423 jj-d).

16. sajandi mälestusmärgid, mida seni tunneme, on järgmised napid palad: 1. Johannes Lelow' palved (1524—1528), 2. Juramentum der vndudeschen (1535), 3. Kõlli katekismusetõlke katkendid (1535), 4. katkend Liivimaa talurahva õigusest (16. sajandi keskpaik?) = LTÕ, 5. Juramentum der Vndudeschen (1570), 6. Lorentz Beckeri vanasõnad (1587) ja 7. tunnistus Sigismundus Awerbach'ile (1589). Mainitud mälestusmärke on käesolevas kirjutises tsiteeritud A. Saareste - A. R. Cederberg'i „Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi“ järgi.

Seitsmest mälestusmärgist on kuus esimest põhja-eesti keelega, kuna viimane on lõuna-eesti murdes. Kõigis neis esineb germaani laenusid. Germaani laenude hulka peab arvama ka heebrea, ladina või kreeka algupäraga sõnad, sest eesti keelde on nad tulnud saksa keele vahendusel ning esinevad pealegi germaniseeritud kujul. Käesolevast kirjutisest on aga jäetud välja vanemad germaani laenud, nagu *kirik*: Lelow põhā risti kyrkun (2), LTO teh pehl ellid kirko / ellid toa feest, fe kirck (3); *paast*: Lelow paustu (2); *rikas*; *rikkus*: Lelow rikkunū rifus (1), Kõll ten Jumala [r] hõiden pereft (355), rickat (356), Becker Rikun (358); *saksa*: Juramentum 1535 Saxe ordenis (2); *äravalitud*: ere[ivalitset]uth (357).

Mälestusmärke ükshaaval läbi võttes saame saksa laenudest järgmise pildi. Kui jätta kõrvale Amen, siis Lelow' palvetes ei ole nooremaid laenusid. Kuna autor tarvitab pealegi ladinakeelseid märkusi eestikeelsete tekstide juurde, võib mõelda, et Amen on otse ladinast. See sõna ei ütle ka keeleliselt meile midagi. Samas Kullamaa vakuraamatus, kuhu on kirjutatud palved, leidub veel terve rida eestlaste nimesid ja mõni eestikeelne lause, mis A. Saareste on avaldanud EK 1923 101—104, 136—149. Nimedega ühenduses esinevate väheste eestikeelsete sõnade hulgas on ka saksa laenusid: *moŋŋa moller*¹ 'mõisa mölder' (103), *Ruŋi moller* (139) < *molner, molre* 'Müller'²; *Mantŋu rŋtŋpohŋ* (104), *Mantu Rutŋipohŋ* (138), *Mantŋ Rutŋpohŋ* (138), kus patronüümikonis peitub *riiutel*-sõna vaste < *ruter* 'Reiter (Ritter)'; *Matthŋ Bŋll* (139), s. o. pill < *spil, spel, spele* jne. 'jede Thätigkeit, die zur Lust, zum Vergnügen geschieht'; *Lamp Dloff* (137) < *lampe* 'Lampe, Leuchte'; *Sanz Bŋllt* (140) < *vilt* 'verdichtete Wolle (Haar), Filz'; *Janus föfe* (140) < *kokene, koke* 'Küche'; *Keltrŋ Naen* (147) < *keller* 'Keller, als Gefängnis'. Saareste arvab uuemaks laenuks ka sõnu *farn*: *Mart farn* ja *Albi* (Peter), *Palbi* (peter) (139, 140, 147), tõlgendades esimest sõna 'lihakarn' (< alamsaksa *scharne* 'Bank, auf welcher Fleisch, Brod u. s. w. feil gehalten wurde'). Usutavam on, et siinkohal on küsimuses sõna *kaaren*. Teises nimes on esimeseks osiseks kas mõni koha- või isikunimi. Autor on laenamisest kõneldes pidanud silmas nähtavasti saksa sõna *albern*, mis on omane ülemsaksale. Selle alam-

¹ 16. sajandi keelemälestiste ortograafia kohta vt. E. Kobolt Alasaksa-aegsete eestikeelsete tekstide ortograafiast. EK 1929 129 jj-d.

² Alamsaksa vasted on teosest: K. Schiller-A. Lübben Mittelniederdeutsches Wörterbuch (Bremen) 1875—1881.

saksa vaste on *alvern* (Kluge EtWb), mis ei või olla eesti sõna lähtekohaks. Raske on oletada, et Kullamaa vakuraamatu eesti keeles oleks ilmseid jälgi ka ülem-saksast.

1535. aasta ametivandes on nooremaid germaani lae-nusid järgmised alamsaksast põlvnevad sõnad: *Meister* (2) < *mester, meister* 'Meister, jeder Vorsteher, Herr, Aufseher'; *Saya orden* [s] < *orde, orden* 'Ordnung, Reihen-folge, Gesetz, Regel, Vereinigung von Leuten, die nach einer bestimmten Regel leben, Mönchs- oder Ritterorden'; *lifflandi maell* < *Liflant*; *euangeliu* < *evangelium*.

Kõlli katekismuse-tõlke katkendites on ilmsed saksa laensõnad: *helli* : *hēll* nūnda lebbh te[me] [hē]llhyn sündmen (354) < *hillich* 'heilig', katekismuse alamsaksa paralleel-tekstis on see passus: *dorch syne hillige gebort* (vt. ka EK 1930 80; EKirj. 1930 487); *ingel*: *sejt* shna / *Œch Engel* / *ech Summal* hffe (355) < *engel* 'Engel'; *sakrament*: [Œ] [eš]shmene se Sacrament / [sejt] rhytmast (357) < *sacrament*; *altar* : *altari* peel (357) < *altar, alter, oltar, olter* 'Altar'. — Meil ei ole keelalisi raskusi pidada Kõllil esinevaid laensõnu alamsaksa omaks. Wanradt-Kõlli katekismuse kakskeelsus — alamsaksa ja eesti — annab omaltki poolt tuge arvamisele, et saksa laensõnad, mis võivad keeleliselt olla niihästi alam- kui ülemsaksast, on siiski alamsaksast.

Liivimaa talurahva õigusest kuulub siia järgmine sõna-vara: *valsk* : *Œež* *Walfist* (kirjutusviga pro *Walfist*, EK 1929, 135) tunnistas (3) < *valsch, vals* 'falsch, nicht richtig, unrecht, nicht so, wie es sein soll'; *unreht*: *Œež* *Un-rechti* laimap (3) < *unrecht* 'Unrecht, Ungebühr'; *rööv*: *Œež* *Roiivi* *wiše* uhešt teisešt wottap (3) < *rôf* 'Raub', *rover* 'Räuber', *roven* < 'rauben'; *wiisi* : *wiše* (3) < *wis(e)* 'Art und Weise'; *väärt*: *aži* *miš* *fuš* *tibbo* Wert on (3) < *wert* 'wert'.

Viimane põhja-eesti mälestusmärk on 1570. aasta juramentum. Selles esineb saksa laenuna *raad*: *aufzu*ll Rhade (4) < *rât* 'der Rath, Senat' ja *Euangelion* (4). Siia võib kuuluda ehk veel sõna *Rickeš* : *wedemall* *Rottsel* *Ricofeš* (4). Artiklis „Svenska lånord från svensktiden i estniska språket“ (Svio-Estonica 1936 193) on alla-kirjutanu osutanud, et eesti *riik* võib olla laenatud kõige-pealt just rootsi keelest, olgugi et on olemas ka muid germaanipoolseid laenamismõimalusi. Üheks võimaluseks rootsi oma kõrval võib pidada just laenamist alamsak-sast < *rike* 'Reich, sowohl die Herrschaft als der Bezirk, Reichsgebiet'.

Nagu on ilmnend toodud ülevaatest, leiame 16.

sajandi põhja-eesti mälestusmärkides olevatele saksa laenudele lähtekohad alamsaksast. Peetaksegi meie kirja- keele vanemat ajajärku saksa keele suhtes „alamsaksa“ ajajärguks (E. Kobolt Alasaksa-aegsete eestikeelsete tekstide ortograafiast EK 1929 129 jj-d). Alamsaksa keel oli Eestis võidul eriti just 15. ja 16. sajandil. 14. sajandil sai ta ülemsaksa asemele enam-vähem ainu- valitsevaks. Peale reformatsiooni hakkas ta ülemsaksa eest taas taganema. Ametliku keele positsiooni pidi alam- saksa loovutama üsna kiiresti, kuigi veel 17. sajandigi kohtuprotokollides on temas kirjutatud tunnistusi ning tõestisi. Kõnekeelena elas alamsaksa edasi 19. sajandini. — Lõuna-eesti keelemälestise, S. Awerbachi antud soo- vituse kohta arvab Kobolt, et see on tekst, mis on kirjuta- tud aastakümnel, kus alam- ja ülemsaksa keel võitlesid Baltimail eesõiguse pärast. Tema arvates selle teksti ortograafia käsitus nõuab niihästi alam- kui ülemsaksa keele arvestamist (EK 1939 130). Tunnistuses leiduvate saksa laensõnade suhtes võib öelda sama. Laenude hul- gas on nimelt mõlemalt poolt päritolevaid. Üldse on selles tekstis laensõnu õige ohtrasti, nagu *Bürgermeister* (4) < ülemsaksa *Bürgermeister*. Alamsaksas on *borger- mester*, *borgemeister*, *bürmeister* 'Bürgermeister, magis- ter civium, consulum'. Vanemast eesti kirjakeelest on see sõna alamsaksa laenuna registreeritud O. R. v. Holtz'il: *Bormeister* (Luggemissed Eestima Tallorahva Moistusse ja Süddame Juhhatamiseks 155) ja Lihwlandima Tallorahva Seäduses 1820: *purmeister* Johann Joachim Roegen (lk. 2). Muidu esineb ikka *pürjermeister*, mis eeldab lähtumist ülemsaksast. Olgu veel öeldud, et J. W. Jannsenil leiduv *pürjemeister*: *kuß linna mannen* (*pürjemeister*) *piddi ellama* (Perno Postimees 1859 254 2. rida ülevalt), *pürjemeistrid* ja *raevannemad* (Perno Posti- mees 1862 315 2. rida alt) on rahvaetümololoogiline vorm, mis on saanud aluse pigemini alam- kui ülemsaksast. — Siin mainitagu kohe ka sõna *Burge* (= *pürje*), mis on too- dud *haddenid*-sõna sünonüümina, ja mis lähtub taaski ülem- saksast < *Bürger* 'Bewohner einer Stadt, Städter'³. Eesti ja Sugukeelte Arhiivis oleva kirjakeele-sõnastiku andmeil hakkab eesti kirjakeeles *pürjer* esinema alles 19. sajandil ülemsaksa laenuna. — Edasi on Awerbachi tunnistuses *Rades Sandette*, *Rades Sandette* (4) < arvata- vasti alamsaksa (vt. ülaltpoolt), kuigi pole võimatu ka

³ Ülemsaksa vasted on peamiselt Fr. Kluge Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache järgi.

arvata, et küsimuses on ülemsaksa *Rat*; *Optalmist*; 'silmaarst, oftalmoloog': filmade lehitaja *Optalmist* < *Ophthalmist*; liiflante mähalt (4) < alamsaksa *Liflant* (vt. ülalpoolt); *artzte* (4) < ülemsaksa *Arzt*; spittale (4) < alamsaksa *spetal, spittal, spettel, spittel* 'Kranken-, Siechenhaus' või < ülemsaksa *Spital* 'Krankenhaus'; hilissäe fiffle (4) 'vaestemajja' (tekstis küll tähenduses 'vaestemajas'), sõna on elliptiline kuju mõnest alamsaksa liitsõnast, nagu *dat hilliche hus* (*hillich* 'heilig'); *funste* (4) < alamsaksa *kunst* 'das Können, sow. das Wissen, als die Fertigkeit' või ülemsaksa *Kunst* 'Kenntnis, Weisheit, Geschicklichkeit, Kunst'; *Siegel* (5) < ülemsaksa *Siegel* (sõna hakkab esinema alles hilis-keskülemsaksas); *apriil* (5) võib olla tulnud kas ülem- või alamsaksa kaudu.

Kuigi eesti keelele on avaldanud mõju peamiselt just kõneldud rahvakeel, milleks peaaegu saksa hegemoonia hääbumiseni oli alamsaksa keel, peab siiski juba 16. sajandist alates võtma arvesse ka pidevat ülemsaksa mõju. Ülemsaksa mõju on alguses olnud muidugi üsna tähtsusetu alamsaksa oma kõrval, kuid mida aasta edasi, seda suuremaks on see mõju kasvanud. Awerbachile antud tunnistus kajastab peamiselt küll ühe kirjuri keeleusust, kuid täiesti juhuslikkudeks ei tohi esinevaid laensõnu siiski pidada. Kirjur on pidanud arvestama sõnu, millest suur publik võis aru saada. Kui lugeda Mülleri jutlusi, mis on paar aastakümnet nooremad Awerbachile antud tunnistusest, ei leia neis nõnda ohtrasti ülemsaksa algupäraga sõnu. Teame, et mereäärsed linnad olid need, kes kõige visamalt pidasid kinni alamsaksast. Sisemaa-linnad siirdusid kiiremini ülemsaksa keeleususele. A. W. Hupel kirjutab 1774. aastal alamsaksa keele taandumisest kõneldes: „doch wird sie noch in den Seestädten häufig, auch auf dem Lande in vielen Häusern gesprochen . . . Bey dem auswärtigen Handel ist sie unentbehrlich“ (Topographische Nachrichten I 147). Sellepärast pole imestada, et just sisemaal asuvas Tartus on juba 16. sajandi lõpul ülemsaksa laensõnad harilikud.

P. Ariste.

Mots d'emprunt allemand en estonien au XVI siècle.

Parmi les mots d'emprunt germanique les plus récents les éléments allemands sont les plus nombreux en estonien et justement ceux qui sont venus du bas allemand. Les monuments les plus anciens de la langue estonienne remontent au XVI siècle. Il s'y trouve en abondance des mots d'emprunt au bas allemand, mais quelquesuns aussi au haut allemand. La fin du XVI siècle est précisément cette époque où le haut allemand commence à pénétrer en Estonie.

Lisamärkmeid sõnast *amè* eL ja Alutaguse murdeis.

Kõnesolev kirjutis ei puuduta *amè*-sõna etümoloogiat eesti ja muus lmsm. keelis, mille skandinaavia päritolu teatavasti on kindel¹. On vaid tahetud ligemalt vaadelda sõna semasioloogiat lmsm. keelis skandin. keelte taustal. Prof. Saareste, käsitledes *amè*-sõna ja selle tähendusi eri lmsm. idioomes, seab üles küsimuse, kas esinev semasioloogiline mitmekesisus pärineb otseselt muinasskandinaavia algkeelest või on tekkinud hiljem lmsm. keelte eraldi-elu ajal. Autor arvab, et algsoome keelde laenamisel tähendas msk. *hamr* mingit kuube, üliiriet, rüüd, ja et diferentseerumine üksikuis lmsm. keelis toimus hiljem. Seejuures peab prof. Saareste *amè*-sõna Alutaguses soome laenuks, ent olevat veel mõeldav, et see võinuks olla ka refleks sõna kunagisest levikust kogu eP-s, kust ta hiljem siiski sõna *särk* poolt välja tõrjuti².

Nagu nähtub eeltoodust, suhtub prof. Saareste küsimusesse väga ebakindlalt. Sellepärast on kõnesoleva kirjutise autor tarviliseks arvanud ligemalt peatuda *hame*-sõna semasioloogilisel küljel. Esmalt vaatleme *hamr*-sõna muinasskandinaavilist kuju ja tähendusi.

Muinasskandin. keeles on sõnal *hamr*, m. (-s, -ir) põhitähendus 'väline kate ehk kest, mis ümbritseb mingit olendit ja annab talle välimuse ning kehalise kuju', näit. *hleypa ham* 'kesta heitma (ussidel)', *vixla, skifta hömum* 'välimust muutma, kuju vahetama, võtma enesele teist välimust, teist kuju'³. Eriti maksab see loomakuju või loomakesta kohta, mille võtsid endile inimesed ehk kõrge-omad olendid ja mis andis neile harilikust kiirema liikumisvõime, näit. *Oðinn skifti hömum* 'Odin muutis kuju, kesta', *Freya havde sin valsham* 'Freyal oli kullikuju, kullikest', *Valkyrier og fjölkyngiskonur fløj omkring i alptarham* 'valküürid ja nõiad lendlesid ümberringi luigekujul, luigenahas' jne. Pääle kesta jne. võidi sõna *hamr* all msk. keeles veel mõista 'paika, kus elab *hugr*', s. t. inimese hing; nüüsiis mingi kest ümber hinge. Kuna hinge peeti inimese vaimsete võimete ning vaimse tegevuse

¹ A. Saareste Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes I (Tartu) 1924 164.

² Ibid. lk. 162, 164, 168.

³ Joh. Fritzner Ordbog over det gamle norske Sprog (Kristiana) 1886.

keskuseks, samastati *hamr* tihtipäälle inimese vaimse, nägematu minaga. Vahendaja osa selles üleminekus langeb nn. 'kaitsevaimule' (*hamingja* < *ham* + *gengja*).

Uusislandi vaste *hamur*, m. (-s, -ir) tähenduseks on 'kest, nahk', näit. *hleypta hömum* 'sulgi ajama (lindudel), kesta heitma (ussidel)'⁴. Määrdinud ning märgade riiete kohta, mida tuleb vahetada, öeldakse samuti: *fara úr öllum hamnum* 'kõigist kestadest välja pugema'. Vastavalt msk. keelele tähendab *hamur* samuti 'kuju', näit. *skifta hömum* 'kesta vahetama, välimust muutma', (vanasõna) *hamurinn getur ei alltið huga fylgt* 'keha ei suuda alati järgneda mõttele', *þegar þessi hamur er í tiðinni* 'kui ilmastik kujuneb selliselt'. Lõpuks tunneb uusislandi keel tähendusi 'meeleolu, tuju', näit. *vera í góðum, illum, vondum ham* 'olema hääs, halvas meeleolus, tujus'. Viimatinimetatud juhtum vastab msk. *hamr*-sõnale tähenduses *hugr* neil juhtudel, kui sõna märgib vaid üksikut meeleliigutust või vaimset akti.

Färo keeles esineb *hamur*, m. (-s, -ir) täh. 'kest, nahk, elava olevuse väline kate', näit. *skifta (broyta) ham*, teiseks 'vaim, tont, kodukäija', sageli ka 'väga nõrk ja haiglane inimene'. Võrdle siinkohal veel *hamferð* (f.), algupärane täh. 'see, mis liigub nahas', väljendusis nagu *síggja ein í h.* 'nägema elavat inimest, kes tõeliselt viibib teisal', *síggja seg í h.* 'nägema oma kaksikkuju'.

Tähendused 'vaim, tont, kodukäija, varjukuju' märgivad inimliku kujutlusvõime üht väga huvitavat faasi. Teatava eelastme sellele moodustab tõenäoliselt msk. *hamingja*. Käesoleval juhul on tegu mingi abstraktsiooniga inimesest, kelle konkreetne osa (s. t. väliskuju) on muudetud mõtteliseks.

Skandinaavia keelis on käsiteldav sõna oma tähenduspooltega niisiis osalt kandunud abstraktseisse valdkonda, millede jälgimine lmsm. semasioloogia vaatlemisel pole oluline.

Norra keeles esineb *ham* (m.), Nordlandis *hamn*, tähendades 'kest, nahk', näit. *skifta ham* (ehk -en) 'vana kesta ära heitma (eriti ussidel; ka loomadel, kes ajavad karva)'. Aga ka 'kuju, välimus', näit. *kasta fugleham på ein* 'kedagi linnuks muutma', *han kom í tiggaram* 'ta tuli kerjuse kujul'. Veel esineb tähendusi nagu 'vorm, väljanägemine, välimus (habitus) hoiaku, riietuse, naha-

⁴ Sigfús Blöndal *Islandsk-dansk Ordbog* (Reykjavik) 1920—22.

värvi jne. mõttes'. Lõpuks evib tähendusi 'kodukäija, vari, surnud või eemalviibiva isiku varjukuju', näit. *hamen til den avlidne tedde seg for meg* 'lahkunu hing ilmus mulle'. Vastavalt msk. keelele tunneb ka norra keel sõna *hamingja* (f.) < *ham* + *gengja*, täh. *ei som gjeng i ham* ('kaitsevaim'); samuti 'õnn inimese elusaatuses'.

Rootsi vasted on *hamn*, -en, er ja *ham*, *hamn* (murdeti), vanemas rootsi keeles *hambn*, *hampn*. Algses kujutluses tähendab käsiteldav sõna 'välist katet, kesta ümber hinge, loomakuju, mille võtsid endile nii inimesed kui ka jumalad'. Edasi on konstateeritav täh. 'nahk, kile, mis ümbritseb keha, loote kest', ja vastavalt teistele põhjagerm. keelile 'kodukäija, varjukuju, tont', näit. *blek som en hamn* 'kahvatu nagu varjukuju'.

Kuigi *ham* ja *hamn* muidu semasioloogiliselt ei erine, on *ham* siiski haruldane tähenduses 'tont' (*vålnad*). Svenska Akademiens Ordbok seab -n päritolu murdelise *hamn*-sõna lõpul ühendusse msk. sõna *höfn* (f.), gen. *hafnar*, plur. *hafnar*, *hafnir* (täh. riie, üliriie = *yfirhöfn*) mõjuga.

Taani keeles täh. *ham*, en, plur. -me 'kate, kest, nahk loomadel ja lindudel (sulgedel all)', eriti 'päälisnahk, kest, mis teatavate vaheaegade järel ära heidetakse (roomajail)', näit. *graa Slange skifter Ham og sig forynger* 'hall uss vahetab kesta ja noorendab end'. Rahvaususki ja muinasjuttudes on tuntud tähendus 'loomannahk, -kest (Dyreham)' ja 'linnahk, -kest (Fugleham)'.

Edasi taani keeles veel 'õhuke kile ehk kest, mis ümbritseb või katab midagi', oskussõnana 'lootekest'. Jüüti maal ja friisidel 'päramised, järelsünnitis (puhastus) hobusel (Fölham) ja lehmal (Kalveham)'⁵.

Samuti tähendab sõna taani keeles taime osi, 'kaun, kest jne. puuviljadel'. Murdeti esineb tähenduses 'kateleht teraviljadel (rukkil, kaeral), noor viljapää, mis väljunud mähislehest', Keskjüütis isegi 'paks nahk piimal'.

Järgnevalt evib sõna tähendusi nagu 'vorm, kuju, väljanägemine', iseäranis 'kuju, mis omandatakse (nõiduse abil) ajutiseks (s. t. mingi teise erineva olendi kuju)', näit. hane-, looma-, linnu- jne. kuju. Piltlikult see, mis katab või varjab midagi, rõivad, kate, välimus. Murdeti võib naljatades öelda keegi, kes vahetab riideid: *no skyðar a liq æ ham* (läänejüüti m.) *hammen* 'nüüd heidan

⁵ Vrd. ka ingl. *heam* 'järelsünnitis', keskalams. *ham* 'kate, järelsünnitis', vanatülems. *hamo* 'nahk, kate, riided'.

parajasti kesta'; samuti æ *rāw ær a æ ham sköt* 'rukis on lükkunud' ⁶.

Lõpuks veel taani keeles 'tont, kodukäija, paha vaim'. Niisiis on siingi sõna siirdunud usundi alale.

Mõnedes skandinaavia keeltes esineb veel eelkäsiteldud sõna hõimlane, nimelt msk. *hams*, m. (gen. sama, plur. -ar), suuremalt osalt sünonüümne sõnaga *hamr*. Muide märgib sõna veel koort, kesta seemnel või puuviljal, mitmuses jäänuseid ehk jätteid (Græver või Grever), näit. 'rasvajäänused, vinnud' (Fedtegrever), 'talgijäänused' (Tællegrever), 'rasva sulatusjäänused' jne.

Uusislandi keeles esineb samuti *hams*, m. (gen. sama, plur. -ar) tähenduses 'kest, nahk, väline kate, kuju', kuid haruldusena mõningais kindlais kõnekäändudes, nagu *hafa bæði hold og hams* 'kindlasti võimul püsima', *þat sjest ekki i þeim hams nje hold* 'pole tal näha liha ega nahka', *mjer er kalt i hamsi* 'värisen külmast, mul on külm nahas' ⁷.

Piltlikus tähenduses 'meeleolu, tuju', näit. *vera i góðum hamsi* 'täiesti rahul olema', *vera i versta hamsi* 'tuli-vihane olema'. Mitmus *hamsar* tähendab jäänuseid, näit. 'kärvanud looma jäänused jne.'

Färo *hamsi*, m. märgib aganaid, viljapäid ja teisi jämedamaid osi, mis kätega eraldatakse teradest rehepeksul.

Kõik eeltoodud skandin. sõnakujud tulenevad algindoeuroopa tüvest **kem-*, **kam-*, mis täh. 'katma, kinni katma, sisse mässima'. Edasisi vasteid vt. A. W a l d e, Vergl. Wb. der indogerm. Sprachen (Berlin und Leipzig 1927—1930) I, lk. 386. Sõnadega, mis tulenevad eelmainitud algindoeur. tüvest, on segunenud veel hulk teisi sõnu erinevast, aga esimesega häälikuliselt sarnasest tüvest **kem-*, **kam-*, täh. 'kepp, ritv'. Nimetatud tüvede algupärast koosrippuvust ja vastastikust suhet ei ole kerge läbi näha. Vt. A. W a l d e, Vergl. Wb. der indog. Spr. I, lk. 385, kus küsimus jääb lahendamata.

Parema ettekujutuse saamiseks olen järgnevaga koostanud tabeli *hamr*-sõna semasioloogilisest arengust algeilisist kõige modernsemate fenomenideni. Sellest tabelist, samuti nagu kõigest eeltoodust, ilmneb, et põhja keeltes ei esine kusagil selle sõnaga tähistatava riidetüübi spet-

⁶ Vt. H. F. Feilberg Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål (Kjøbenhavn) 1886—1893 545, 1. *ham*.

⁷ Sigfús Blöndal Íslandsk-dansk Ordbog. Vt. *hams* (lk. 297).

Algindo- euroopa tüvi: *kem-, ham-	Katma, kinni katma, ümbritsema, ümber mässima.	
Muinasger- maani tüvi: *gam-	Katma, ümbritsema.	
Muinas- skandin. : hamr	Väline kate ehk kest, mis ümbritseb mingit olendit ja annab talle väljanägemise ning kehakuju. Väljanägemine, kuju.	Hamhlepja. Eriti too loomakuju, mille ajutiselt võtsid endile inim- ehk kõrgemad olendid.
Uusislandi : hamur	Kest, nahk. Määrinud ja märjad riided.	Väljanägemine, kuju. Meeleolu, tuju.
Färo : hamur	Kest, nahk ehk väline kate elaval olendil.	Tont, kodukäija. Ka : väga nõrk ja haiglane inimene.
Norra : ham, hamn	Kest, nahk. . Kuju, väljanägemine, välimus (habituss) hoiaku, riietuse, jume jne. mõttes. Riided, tualett.	Kuju, olemus. Fylgja. Kodukäija, vari, varjukuju.
Rootsi : hamn, ham, hampn	Algeliselt : väline kate, kest ümber hinge. Kest, nahk, mis ümbritseb mingit keha. Lootekest.	Loomakuju, mille võtsid en- dile inimesed ja jumalad. Kodukäija, varjukuju, tont (välnad).
Taani : ham.	Väline kate loomadel ; päälis- nahk roomajail ning lindudel. Ohuke kest ehk koor, mis ümb- ritseb ehk katab midagi. Loot- kest. Taimosad, kaunad, kestad puu- viljadel. Katalched kõrsvilja- del (aganad).	Tont, kodukäija, paha vaim. Kuju, mis võetakse ene- sele nõiduse läbi ; teise olevuse kuju. Riided, kate, välimus.

siaalselt erinevust vastavalt välisele kujule ning teda kandva isiku soole. Täendusvarjund riie on ilmelt üpris ebamäärane. On täiesti võimatu kindlaks määrata riie tüüpi välist kuju, mida sõna *hamr* tähistas laenamisel algsome keelde. Kõnesoleva kirjutise autor ei pea millegagi õigustatuks väidet, nagu olnuks *hamr* mingi kuub, üliriie, rüü. Ainus tõenäoline asi, mida teame, on, et tegemist oli mingisuguse kehakattega, mille välist kuju meie ei tunne. Võimalik, et sõnaga *hamr* tähistati kõike seda, mida inimene tarvitab oma kehakatteks. Kaasaegsed skand. keeled näivad samuti vihjavad viimasele oletusele ⁸.

Nagu eespool kuulsime, on eri lmsm. keeled käsitlenud sõna *hamr* väga mitmel viisil. Wiedemanni EWb. defineerib teda järgmiselt: *hame*, g. *hame* (pt), *hame*, g. *hamme* (d) 'Hemd', *h. pälne*, *h. piht* '(feinerer) Obertheil des Hemdes', *h. jakk* '(gröberer) Untertheil des Hemdes', *pitk h.* 'aus einerlei Stoff gemachtes Hemd (jüngerer Mädchen, daher)' *temä om vël pikä hammega* (d) = 'sie ist noch nicht mannbar', *nē vai üte hamme sisse läse* (d) = 'sie sind sehr große Freunde; *hamekene* g. *hamekeze* (pt) Dimin. von *hame*'. Mulgi murdes tähistab *amē* tänapäeval nii meeste kui naiste särki. Kura liivis tähendab *am*, plur. *ammōd* harilikult kuube, Piza külas aga ka naiste särki, kusjuures vastava meeste kehakatte nime-tuseks on *serk*'. Mõnikord võib sõna omada Kura liivis ka tähendusi 'frakk' ja 'pintsak' ⁹. Liivimaa liivi k-s sõna ei esine.

Teisi alul toodud näiteid pole siinkohal enam tarvis korrata. Ent too mitmekesisus tähenduses, mida käsitlev sõna omab eri lmsm. keelis, ei veena meid just eriliselt tahtma näha msk. sõna *hamr* all erilist riidetüüpi, vaid pigemini inimese kehakatte üldnimetust. Viimane väide võimaldab meil ühtlasi paremini mõista toda erinevat tähenduslikku arengut üksikuis lmsm. keelis pärast sõna laenamist algsome keelde ¹⁰.

Pent Nurmekund.

⁸ Vt. Budenz, J. Magyar-ugor összehasonlító szótár (Budapest) 1873—81 nr. 696: e. *riie* ~ s. *riite*.

⁹ Koha päält saadud andmell.

¹⁰ Iseloomustava näitena semasioloogilisest diferentseerumisest sõna särk puhul, mida mujal Eestis tuntakse tähenduses 'Hemd', on Holstre (L.-Viljandimaal) murde *särk*, tähendades siin üllriiet, mida kantakse kõige muu rõivastuse (ka kasuka) pääl.

Quelques notes supplémentaires sur le mot *amè* dans les parlers de l'Estonie du sud et dans celui de l'Alutaguse (parler littoral de l'Estonie du nord-est).

Les mots *amè*, *hameh*, *hamè* etc. dans les divers idiomes fennobaltiques empruntés au vieux scandinave *hamr* possèdent en eux une large variété de significations au point de vue de la forme et de l'emploi de cette pièce de vêtement qu'il désigne. Prof. Saareste qui a consacré à ce mot un traitement plus détaillé dans son ouvrage „Du sectionnement lexicologique dans les patois estoniens (Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes) I“ (Tartu 1924), prend une attitude peu sûre en ce qui concerne la provenance de cette diversité de significations mentionnée. Pour cette raison la tâche de l'auteur du présent traité consiste surtout à démontrer par un examen détaillé de ce mot dans tous les idiomes scandinaves, anciens et modernes, que la diversité en question n'existait pas encore en eux. Ainsi, le vieux scandinave *hamr* désigna à l'heure de son emprunt dans le finnois primitif les vêtements en général que l'homme portait sur son corps. La variété de significations dans les différents idiomes fennobaltiques est, par conséquent, d'origine postérieure et date de l'époque de leur existence séparée.

Magamislaut.

Oma teoses Saaremaa taluehitised I, lk. 324 olen puudutanud mööda minnes tütarlaste laudasmagamise kommet, kus ühtlasi osutasin võimalusele, et Muhus ja Ida-Saaremaal tuntud omapärane magamisaida nimetus *laut* oleks seletatav laudasmagamise kombega. Säärasel juhul oleks aga tegemist aida nimetuse kohaliku eriarenguga, sest looma- (eriti lamba-)lauta on ka mujal Eestis teatavatel puhkudel kasutatud magamisruumiks. Järgnevad read ongi pühendatud selle unustusse langeva kombe selgitamisele.

Välja arvatud mõned erijuhud, on lambalauta magamiseks kasutatud peamiselt kahel puhul, nimelt tütarlaste magamiskohana ehaliste vastuvõtmisel ja noorpaari magamisruumina pulmaööl.

Esimesed teated tütarlaste laudasmagamise kohta sain nende ridade kirjutaja 1935. aastal Kõinaste lault ja Muhust. Seal on tüdrukud lambalauta kasutanud magamiseks talveajal, kui aidas ei saanud külma pärast ehalisi vastu võtta. Need teated lubasid oletada, et siin pole tegu juhusliku nähtega, vaid mingi vana hääbuva kombega, mis ühevõrra võiks huvi pakkuda niihästi elamuajaloo kui ka kommete uurijale; seepärast esitas E. R. Muuseum 1935. a. oma kirjavahetajaile vastava küsimuse, millele ongi tulnud rida jaatavaid vastuseid üle maa. Neile lisaks on E. Rahvaluule Arhiivist seni autori kätte sattu-

nud paar teadet¹, mis küsimusele omast kohast huvitavat lisavalgust heidavad.

Muhu kohta ei ole märgitud kirjalike teadete kaudu enam mingit lisa tulnud. Küll näitab aga üks teade S a a r e m a a l t, et tüdrukute laudasmagamise komme on sealgi tuttav olnud. Nimelt on lambalaudas magamas käinud noored poisid ja tüdrukud². Umbes samasisuline teade on H i i u m a a l t: „laudast on magamas käinud tüdrukud, et poisid saaks vabalt ehal käia“³. Eesti mandrilt on vastava kombe kohta kümnekond teadet, millest suurem osa seotakse kirjasaatjate poolt ehalkäimisega. Nii leidub juba Hurda kogudes üks üsna huvitav märkus M i h k l i s t, kus sõna-sõnalt öeldakse: „Maarja-päeva ööse läksivad tüdrukud ja poisid lammaste lauta magama, siis sigineda lambad heaste“⁴. Et sest teatest võib nii aru saada, nagu oleks laudas magatud ainult nimetatud ühel ööl, siis olgu selgituseks esitatud Põhja-Eestist veel paar pikemat kirjeldust, kust nähtub, et maarjapäev või küünlapäev tähistas ainult laudasmagamise algust kevadtalvel. H a g e r i s t kirjutatakse:

„Lammaste laudas käisid magamas poisid ja plikad. Mõned läksid küünlapäevast, aga suurem jagu maarjapäevast. Laut oli üks lammaste jaoks, ta oli pisike, kápakile mindi sisse, sellepärast oli ta ka väga soe. Tüdruk kui õhtule lasti, võttis oma palaka, padja ja vaiba, laotas koo õlgi lalali, palaka pani alla, padja pea alla ja ase oligi valmis. Seal käis ka ehalisi“⁵.

Teine kirjeldus on Koerust, mis oma huvitavate üksikasjade tõttu on samuti väärt sõnasõnaliselt avaldada:

„Vahu külas oli niisuke komme, et Maarjapäeval läks tüdruk lauta magama ja magas sial senikaua kui ilm läks soojaks, siis läks ta lakka magama. Kombe kindlat põhjust ei tia. Lauta läks ta esimeste-korda magama Maarjapäeva õhtu. Lauta ühte kohta oli pandud einu maha ja siis sial ta magas. Ao külas seda kommet ei olnud. Ao küla poisid käisid siis sääil laudas tüdrukute juures magamas, ja kutsusid siis teised mind ka, aga ma olin alles noor ja kartsin, et saan kere piiale. Siis oli niisuke komme, et oma küla poisid ei lasknud võõra küla poisse endi küla tüdrukute juurde magama. Mõni oli kua julge ja läks, siis see võeti kinni ja pekseti vaese omaks. Mõned vanemad inimesed ennustasid siis karja hiad korda minekut, või jälle noore karja sündi kui peretütar magas laudas. See komme olnud juba õige vanasti, aga siis pääle seda ta kadus ka varsti kui mina sääilt ära tulin ja naise võtsin. Vahest

¹ Nende teadete väljaotsimise eest võlgneb autor tänu ERA abijuhatajale R. Viidalepale.

² ERM-i Korrespondentide vastused (edasises: KV) 25, 429. Karja.

³ KV 25, 1099 Emaste.

⁴ H II 17, 824 (6).

⁵ KV 25, 915 (tekst siin lühendatud ja täpsustatud).

ka sellepärast magati sial, et valvati loomi enne poegimist. Kui väljas oli nii soe, et võis juba lakka minna, siis mindi lakka, sial oli ju parem õhk, lahedam, suurem ruum ja poistel oli sial ka parem“⁶.

Üsna korrapärasest lambalaudas magamisest talvel räägivad ka ülejäänud teated. Sellesisulisi teateid on Nissist⁷, edasi Koselt, kus tüdrukud läinud kevadel aegsasti lauta magama, „sest toas olnud suitsu“⁸; Lüganselt, kus *piiad* (tüdrukud) maganud lammastega ühes⁹; Äksist, kus noortel tüdrukutel olnud kombeks lambalaudas magada¹⁰; Kolga-Jaanist, kus talu tüdrukud ja pruudid käinud lambalaudas magamas, et seal „segamatult oodatuga kokku saada“, mis ühises elutoas polnud võimalik¹¹; Tarvastus maganud tüdrukud laudas, kui rehetoas olnud öömajalisi või linade kütmise tõttu maani suitsu¹². Kui esitatud andmeile lisada veel teade Pärnu kihelkonnast, milles lihtsalt jaatatakse noorte tüdrukute laudasmagamist¹³, siis on see ka kõik, mis seni on teada tüdrukute laudasmagamise kohta Eestis¹⁴.

Peale selle leidub aga rida teateid mitmelt poolt mandrilt, et noorpaar esimese pulmaöö pidi magama laudas. Sellekohane lühike märge leidub juba Hupelil¹⁵. Paar pikemat kirjeldust Tartu- ja Võrumaalt on jäädvustatud Boecler- (Forselius) - Kreutzwaldi teoses. Seal

⁶ ERA II 183, 641/2 (1).

⁷ KV 25, 671.

⁸ KV 25, 875.

⁹ KV 25, 391.

¹⁰ KV 25, 1057, 1059.

¹¹ KV 25, 725, 727.

¹² KV 25, 1071.

¹³ KV 25, 1115.

¹⁴ Pole võimatu, et ERA-s siiski veel seniavastamata andmeid leidub, sest et allakirjutanu neid sealt süstemaatiliselt otsinud ei ole.

Sel ajal, kui käesolev kirjutis oli ladumisel, viibis nende ridade kirjutaja Pakri saarel, kust ta sai esitatud andmetele lisaks veel paar huvitavat teadet sealsetelt rootslastelt. Nii jutustas Väike-Pakri saarel 77-aastane Magdaleena Mihlberg, et vanasti on tüdrukutel olnud kombeks minna paastu-maarjapäeva ööseks poiste eest peitu lambalauta. Seal nad on selle öö maganud, kuid kas laudas poisse vastu võeti, selle küsimuse jättis jutustaja lahtiseks. Suur-Pakri Lepiku külas elutseva 56-aastase, noarootsi päritoluga Anton Irmanni seletuse järgi on Pakri tüdrukud vanasti paastu-maarjapäeva öösiti poiste eest peitu joosnud lakkadesse, lautadesse jne. Kui poisil õnnestus tüdruk üles otsida, siis olnud tal õigus tüdruku juurde magama jääda.

¹⁵ A. W. Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland II, Riga 1777, lk. 177.

öeldakse Võrumaal valitsevat komme, et vastselt paari- pandud abielurahvas peab esimese öö magama looma- laudas, kus neile ase valmistatakse ja parimad pulma- toidud ette kantakse. Sellest loodetavat õnnistust karjale ja igapäevasele leivale. Tartumaal olevat kohti, kus noo- rele abielurahvale alles peale lapse sündimist oma voodi kasutamise õigus antavat. Kuni selle ajani pidavat nad endile magamisaset otsima suvel lakkades, küünides jne., talvel loomalautes¹⁶. Sedasama on K reutzwald kirjutanud 1837. a. „Inlandis“, ent seal leidub lisaks veel märkus, et ka Harju- ja Läänemaal valitsevat veel komme, mille kohaselt peab noorpaar esimese öö magama lamba- laudas¹⁷. Noorpaari laudasmagamis-kombe kohta on teade ka E d. P h. K ö r b e r'i käsikirjalistes kogudes¹⁸ ja ühes 1887. a-st pärinevas kirjelduses Kodaverest. Viimati- märgitud kohas aetud noorpaar vanemal ajal nn. abielu- kotti, millega nad lauta sõnnikuhunnikule magama pan- dud¹⁹. Ja lõpuks selgub H u r d a kaastöölise J. S a n d r a kirjeldusest, et ka Setumaal olnud noorpaaril kombeks laudas magada. Selle kirjelduse järgi valmistatud Liivi- maa piiriäärsetel aladel noorpaarile ase aita, kuna Sise- Setumaal elavat „veel täiesti see vana eesti pruuk, et noor abielupaar lauta magama viiakse, kuhu loomade keskele põhu pääle voodi valmistatakse“. Sellega tulevat noor- paarile hea karjaõnn²⁰.

Neile trükis ilmunud teatele olgu lisatud veel mõned arhiiviandmed, millest selgub, et noorpaari laudasmaga- mine on olnud vähemalt kogu mandril tuntud. N õ o s t²¹, P i l i s t v e r e s t²² ja K a r k s i s t²³ märgitakse liht- salt selle kombe olemasolu; V ä i k e - M a a r j a²⁴, R ä - p i n a²⁵ ja T õ s t a m a a²⁶ kirjasaatjad ühendavad

¹⁶ J. W. Boecler, Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten. Mit auf die Gegenwart bezüglichen Anmerkungen beleuchtet von Fr. R. Kreutzwald, St. Petersburg 1854, lk. 41.

¹⁷ Das Inland 1837, lk. 198.

¹⁸ Vt. L. Schroeder, Die Hochzeitsbräuche der Esten. Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft XIII, Dorpat 1888, lk. 322. (Samas, lk. 321, 322 kokkuvõtted ka eelmärgitud autoreilt.)

¹⁹ Ibid., lk. 322, 323, 371.

²⁰ J. Hurt, Setukeste Laulud II, Helsingis 1905, lk. 487.

²¹ E 82148 (7).

²² KV 25, 1121.

²³ KV 25, 633, 635; ERA II 142, 54 (237).

²⁴ KV 25, 557.

²⁵ H II 68, 723 (4).

²⁶ EVR 1, 204 (113).

kombe loomade sigivusõnnega ja Põltsamaal viidud pruut esimeseks ööks lehmalauda, päästetud tal kõik sidea med, nagu vöö, säärepaelad jne., et siis pärast nurgavoodi kerge oleks²⁷. Seni üksikuks jäänud teade on Audrust, mille järgi talveajal saadetud pulmalised lambalauta sõnnikule magama, kuhu õlgi alla laotatud^{27-a}.

Lõpuks jääb üle peatuda veel laudasmagamis-kombe tekkimise võimaluste juures.

Et laudasmagamine süstemaatilisemalt esineb ühenduses ehalkäimise ja pulmaööga ja et rahvas selle kombe ühendab enamasti inimese enda või karja sigivusega, siis võiks neist tõsiasjadest kergesti järeldada, et laudasmagamis-kombe juurdukski viljakusmaagias. Isegi väljastpoolt Eestit ei puudu näiteid, mis veel selgemini paljastavad kombe maagilise tähenduse. Noorpaari lambalaudas-magamist tuntakse näiteks suurvenelaste juures, kus selle mõju karja kasvamisele on väga otsekohevalt välja öeldud, samuti ühendavad valgevenelased karja sigivuse esimese pulmaöö aktidega²⁸.

Nii ei ole siis küll kahtlust, et teatavad maagilised käsitlused laudasmagamis-kombe püsimist on soodustanud, aga kas maagilised põhjused on siin primaarsed, selles tuleb küll kahelda. Mitmed tunnismärgid näitavad, et laudasmagamise algpõhjus nihkub palju reaalsemale pinnale, kui vaadelda seda kommet algeliste elamuolude ja eluviiside taustal.

On juba tuntud tõsiasia, et meie ja ka teiste põhjapoolsete rahvaste vanem elamukultuur kannab teatavat kahepaiksuse ilmet. Talveks koondus terve pereelu ühte ainsasse köetavasse tuppa, kuna suveajal valgus elu laiali muudesse õuehoonetesse, lakkadesse, küünidesse ja aita-desse. Seega on iseenesest ka selge, et suveajal olid võimalused intiimsemaks pereeluks või selle ettevalmistamiseks palju avaramad. Tegelikult paistabki, kuidas näiteks aidad on omandanud erilise tähtsa asendi pereelu edasiarendamisel. Need hooned etendavad tähtsat osa nii ehalkäimisel kui ka pulmakombeis. Aita märgitakse sageli noorpaari esimese magamiskohana ja sinna on abieluvoodi jäänud vahel pikemakski ajaks²⁹.

Leidub näiteid, kuidas talutüdrukud on püüdnud aita magamiseks kasutada ka külmal ajal, kesktalve pakased

²⁷ H II 49, 727 (26).

^{27-a} KV 25, 179.

²⁸ D. Zelenin, Russische (ostslavische) Volkskunde, Berlin-Leipzig 1927, lk. 310.

²⁹ Vt. näit. Schroeder, m. t., lk. 325.

aga muutsid seal magamise lõpuks siiski võimatuks. On siis täiesti loomulik, et tuli otsida soojem magamiskoht, ja niisuguseks eraldatud kohaks oligi laut. Et magamiseks just lambalauta eelistati, selleks on ka omad põhjused. Kõigepealt oli see väike hästi soojapidav ehitis (võrreldes näit. meie karjarehalaga); teiseks on lambasõnnik kuiv ning soojaandev ja kolmandaks ei ole inimesel lammastest kui vaguratest loomadest mingit hädaohtu karta.

Kuivõrd loomulikuks oma aja elamisoludes peeti lauda kasutamist, seda näitavad arvukad teated üle maa, mis räägivad haigete, raukade ja laste ajutisest viibimisest lambalaudas, kui toa ukсед ahjukütmise tõttu lahti olid ja toasolemine selle tõttu raskeks muutus³⁰. Mõnel juhul on ka pikemat aega laudas asunud. Nii räägiti nende ridade kirjutajale Valjalas kehvast vallalisest naisest, kes aastate kaupa elanud talu lambalaudas ja seal lammaste hulgas oma ketrusi kedranud. Et ehaliste vastuvõtmine ja noorpaari laudasmagamine muude juhtude kõrval süsteemikamalt silma paistab, selle põhjuseks on abielu süsteem ise kogu oma eellugude, kommete ja uskumustega, kus on säilinud igandena palju vanaaegset, mis argielus oma elulise tähenduse on juba ammu kaotanud.

Lõpuks pole sugugi huvitusetähele panna, kuidas loomade ja nende kääriiva sõnniku soojus igal pool Euroopa vahelduva ilmastikuga aladel algelistes elamisoludes inimest enda poole on tõmmanud. Nii tunnevad lauda kasutamist soomlased, nagu meilgi, ehalkäimise otstarbel³¹. Eriti huvitavaid asumisvorme ja kombeid on laialdaselt märgitud aga germaani rahvaste asualadelt ja germaani-slaavi piirialadelt, kus need traditsioonid ulatuvad tagasi vähemalt keskaja algusse. Ilma et siin kavatsust oleks küsimust kogu ulatuses lahti harutada, olgu toodud mõned, osalt juba klassiliseks muutunud näited.

Nii olnud vanemal ajal Põhja-Rootsis, nimelt Jämtlandis, Ängermanlandis, Härjedalenis ja Dalarnas kombeks, et tüdrukud talveajal magasid veistelaudas, kõrgel katuse all erilisel lavaseadmél (*hjällen*) või lihtsalt lauta tehtud asemel, kus siis ka ehalisi vastu võeti³².

³⁰ Vt. KV 25, p. 31, korduvad teated kogu maalt.

³¹ J. Luukkariinen, Suomalaisten naimatapoja I, Helsinki 1933, lk. 89.

³² K. Rob. V. Wikman, Die Einleitung der Ehe. Sonderabdr. der Acta Academiae Aboensis, humaniora XI. 1, Åbo 1937, lk. 78, 79, 165 jj.

Ka on mitmel pool Norras tüdrukud talviti maganud laudas, paiguti nagu Rootsiski erilisel lavaseadmel (*fiösgielden*)³³.

Mitmed eri aegadest ning kohtadest pärit olevad andmed lubavad oletada, et laut on vähemalt germaani maa-
des või germaani mõjualustes piirkondades olnud tüdru-
kuile mitte üksnes magamisruumiks, vaid samal ajal ka
käsitöö-, oleskelu- ja mängutoaks. Selle arvamuse kinni-
tuseks on kõigepealt tõsiasjad, et lauta on mõnel pool
(näiteks Rootsis, Lotringis) veel möödunud sajandil kasu-
tatud märgitud otstarbeiks³⁴. Et siin pole tegu aga mingi
uueaegse kultuurinähtega, seda näitavad mitmed, kesk-
aja alguseni tagasi ulatuvad teated naiste käsitöö-tuba-
dest, ketramis- ning kangakudumis-ruumidest, mis olid
vähemalt osaliselt kasutatavad ka loomalautadena. Primi-
tiivsete ehitistena olid need kas täiesti või pooleldi maasse
kaevatud koopad, mis väljast kaeti külma vastu harilikult
sõnnikuga, mille tõttu neid ei tarvitsenud ka kütta.
Iseloomustaval viisil ongi nende ehitiste nimed germaani
keeles tuletatavad sõnniku nimetusest. Siia kuulub vana-
skandinaavia *dyngia*, vanaülemsaksa *tunc* 'hypogaeum',
textrinum, gynaecium', baieri *dunc* 'Webekeller' ja teises
harus ülem- ning alamsaksa *screuna*, *screona*, vanaprantsu-
se *escrene*, *écraigne*³⁵. Vanimad otsesed teated sää-
raste sõnniku alla maetud koobasehitiste kohta leiduvad
Tacituse, Pliniuse ja Strabo kirjeldustes Germaaniast³⁶,
ja kõige lähemas minevikus on samasugused sõnnikukoo-
pad, mida kasutati osalt laudaks, osalt aga naiste käsi-
tööruumiks, tegelikult tarvitusel olnud veel Balkani-
maades (näit. bulgaari *zivnik*, *zimnik*; *djevojačka*
kučarica).³⁷

Esitatud võrdlustest ei taheta siin teha mingeid kul-
tuurialoolisi järeldusi meie laudasmagamis-kombe suhtes.
Need võrdlevad näited on toodud ainult eellausutud

³³ Ibid., lk. 191 jj.

³⁴ Ibid., lk. 61, 273 jj.; A. Haberlandt, Die volkstümliche Kultur Europas in ihrer geschichtlichen Entwicklung. G. Buschan, Illustrierte Völkerkunde II 2, Stuttgart 1926, lk. 437.

³⁵ Haberlandt, loc. cit.; Wikman, m. t., lk. 275; O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertums-kunde I, herausgegeben A. Nehring, Berlin-Leipzig 1917—1923, lk. 448, s. Haus.

³⁶ Schrader-Nehring, loc. cit.; Haberlandt, loc. cit.; B. Schier, Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa, Reichenberg 1932, lk. 303.

³⁷ Haberlandt, loc. cit.; Schier, m. t., lk. 304; Wikman, m. t., lk. 275, 276.

väite kinnituseks, et inimene algelistes elamuoludes ja eri olukordades oli valmis kasutama ka seda animaalselt soojast, mida loomalaut talle pakkus. Loomalaudas valitsev ühtlaselt soe niiskus, mis villa töötlemisele kasulik, on nähtavasti selleks kaasa mõjunud, et laudast mitmel pool kujunes ka eelistatud ketramiskoht ja muu käsitöö ruum³⁸. Sellega ei taheta aga öelda, et vaatlusaluse nähtuse kultuuriajalooline uurimine oleks tarbetu. Seesugune uurimine eeldaks aga nii meie karjajamajutusviiside kui ka ehalkäimise-, mängutoa- ja pulmakommete võrdlevat vaatlust laiemas ulatuses, mis selle kirjutise piirides pole võimalik.

Gustav Ränk.

Cattle-shed used for sleep.

In his work *Saaremaa taluehitised I* (Farm Buildings in Saaremaa) the author suggested that the peculiar use of the word *laut* (usually = „shed for cattle“) in the sense of „sleeping-room in store-house“, found in Muhu and Eastern Saaremaa, might be connected with the practice of sleeping in sheds for cattle, or, more especially, for sheep, prevailing among country girls. However since this custom occurs also elsewhere in Estonia, the peculiar semantic development is probably a local feature.

As the data available in the Estonian National Museum and in the Estonian Archives for Folklore show, the above custom was mostly restricted to 1) girls receiving their lovers for the night and 2) young married couples on the night after their wedding. In both cases it was usually confined to the winter-time when the store-house was too cold for sleeping. A layer of straw and the bed-clothes were simply spread on the dung.

Since sleeping in cattle-sheds was held to have a favourable effect on the fertility of the cattle, the custom might have something to do with the magic of fertility, but, as the author suggests, this connection is probably a secondary one. As an examination of the same practice in various countries and at different periods seems to indicate, it was principally due to primitive conditions of life. As in Northern Europe only one living-room was heated in the winter, the opportunities for free love relations were very restricted. In the summer the young people usually lived in separate rooms in store-houses, where sexual relations could be freely indulged in, but in the winter-time the cattle-shed was practically the only suitable room for that purpose. Its animal warmth was probably the reason why the women of several (esp. Germanic) peoples used the cattle-shed for sleep, work and play (*Spielstube*), as is testified already by Tacitus, Pliny and Strabo. Characteristically enough, the word denoting a working-room for women is in several Germanic languages derived from a term meaning „dung“, e. g. Prim. Scand. *dyngia*, Old High Germ. *tunc*, High and Low German *screuna*, *screona*, etc.

³⁸ Haberlandt, loc. cit.; Wikman, m. t., lk. 275.

Kirjanduse ülevaade.

Béla Kálmán, *Obi-ugor állatnevek*. Budapest 1938. 32 lk.

Nagu teada, kasutas vene teadlane Köppen soome-ugri algkodu määramiseks esmakordselt zoogeograafia abi. Umbes poole sajandi kestes on tema tööd jätkatud suurema materjalihulga läbitöötamise ja uute lisatöendiste hankimise suunas. Lõpptulemuseks on jäänud ikkagi soome-ugri algkodu paigutamine Ida-Euroopasse, kusjuures tema piire on ainult lähemalt määrateldud. Prof. Paasose, Setälä, Gomboczi jt. sellelaadiliste töödele on lisandunud viimaseil aastail Ungaris veel paar eriuurimust soome-ugri (resp. uurali) algrahva pää-elatusallikate alalt: Irén N. Sebestyén'ilt uurali muistsete kalanimede kohta ja Béla Kálmán'ilt ob-ugri loomanimedest. Neist viimasele keskendamegi alama pisut tähelepanu, seda enam, et sellest aasta paari eest ilmunud uurimusest senini peaaegu vaikides mööda on mindud.

Ob-ugri loomanimedest võtab B. Kálmán käsitlemisele peamiselt karusnahaloomade omad, kelle all ta mõistab ferae, semiferae ja glires'i liiki kuuluvaid loomi. Käsitlust on leidnud sääraseidki väikeloomad, kelle nahka ei turustata (hiir, nahkhiir jt.), kuna koduloomade lai valdkond on välja jäänud. Sel kitsalt piiritletud alal on autor töötanud tunnustatava põhjalikkusega. Ta on vanimaist allikaist kuni hilisemate tekstide ja häälilooliste teosteni kogunud kokku kõik vastavad nimed ja muredetseisendid, rühmitanud need loomade järgi, varustanud etümoloogiliste märkustega ja teinud lõppeks asustusgeograafilisi ning ajaloolisi järeldusi. Eriti rohkesti väärtuslikku materjali on saanud Pallas'e „Zoographia rosso-asiatica“ nimelisest teosest, milles leidub rida sääraseidki loomanimesid, mida muis ob-ugri allikais enam ei esine (näit. vog. *soule* 'sill', *loisa* 'nugis', *pahtaech* 'kobras', ostj. *mulog* 'polaarrebane' jne.).

B. Kálmáni poolt esitatud rikkalikule materjallile võib tuua ainult väheseid lisaandmeid, peamiselt karu kohta tarvitatud tabunimesid. Viimaseist mainitagu: Vog. (Munkácsi, NyK 21 441) **pujin ālne ājkā* 'erdei öreg', **uj-āhs* 'allatöreg', **ōnl'e voj'l'e* 'nagy állat', **sās nārān xum* 'nyirhely-bocskoros férfi' jne.; (Kannisto, NyK 50 148) KU *īalpṛuī*, KM *īalpṛoi* 'heiliges Tier (= Bär)'; ostj. (Pápay-Fazekas, Északi-osztják medveénekek 131) *χάτση udi* 'pusztai állat', *házas* (é. földházás) 'állat', *hormān ydī* 'réti állat'. Muid loomanimesid: Vog. (Kannisto ülestäh., Nyr. 66 74) TI, TČ *ūr ōfsār* 'vörös róka', N *kēlap ofqšer*, S *kēlp afqšer* 'vörös róka'; So *kēlp lēṇn* 'vörös nyári mókus'.

Väärtuslikku lisa B. K. poolt toodud materjalile leidub veel A. A. Dunin-Gorkaviči sõnastikus „Русско-остяцко-самоёдский практической словарь“, Tobolsk 1910, mis on tehtud uurijale kättesaadavaks Kai Donneri poolt MSFOu LXIV. Selles sõnastikus (lk. 155) esineb kümmekond ostjakikeelset karusnahalooma nime. Tähelepanuväärsem neist on muti (vn. *кромѣ*) nimetus *кай-нѣ-ну* (o: *kai-ñli*), mida muist allikaist pole paistnud silma.

Valdav osa etümoloogilist on muidugi juba varem ühendatud ja autoril pole olnud kerge uusi lisavasteid leida (välja võib tõsta siili vaste leidmist vogulist). Seniste uurijate seletustesse on suhtunud vajaliku kriitika ja ettevaatusega. On märkimisväärne, et mõnele laenuks peetud loomanimele on leitud seletus keele omalt

1 Tutvustust vt. B. Kálmán'ilt, EK 1935 197—198.

põhjalt (näit. ostj. *kgliu* 'saarmas' ühendamine 'kala'-sõnaga jt.). Autori endapoolsed loomanime-seletused, millest tähelepandav osa on viidud tagasi looma iseloomustavale värvile, kehaosale, perifrasiilisele ümberütlusele jne., on üldiselt veenvad. Vog. (Munk.) **pašyer* 'kaljukass' esiosa ühendamise puhul sõnaga *pašay* 'püha' olgu tähendatud, et Munkácsi -š = -š- (vt. Kannisto, FUF VIII 195), mistõttu autori poolt niigi kahtlaseks peetud ühendus on veelgi vähem usutav.

Töö lõpposas esitab autor järeldusi soome-ugri algkodu kohta, kusjuures ta tulemused on täiesti kooskõlas teaduse seniste tulemustega. Nimelt selgub loomanimede zoogeograafiast, et soome-ugri algkodu ei võinud olla põhja pool 61. laiuskraadi ega ida pool Uurali mäestikku, kuna ob-ugrilaste asukoht soome-ugri ajal pidi olema Kama ja Uurali vahel. Autor on järelduste tegemises tarvilikult ettevaatlik, arvestades alatasa võimalust, et teatud nimi on võinud algselt mõnd muud looma tähendada (nagu soobli või hiire puhul) või ülestähendajate antud tähendus ekslik olla. Nii on ta püsinud üldiselt usutaval pinnal, libisemata eksijäreldustesse. Tema tulemused tõendavad omakorda, kui tähtsat kohta omab keeleteaduslik paleontoloogia esiajalooliste küsimuste selgitamisel.

Lõppeks parandatagu mõned silmahakanud trükivead: lk. 15 ostj. *nova rōx* pro *nova-rōx*, 17. ostj. *ošhiga* pro *ošhiga*, 18. ostj. *unt-vōje*, *untem vōje* pro *unt-vōje*, *untem-vōje*, 19 *hōrām-udj* pro *hōrām-udj*.

F. Oinas.

Mitmesugust.

Kirjutise „Mõtteavaldusi“ puhul.

R. Laanese huvitavale sõnavõtule minu raamatu „Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid“ kohta (Vt. EK 1940 54—56) võiksid ehk tulla kasuks järgnevad mõtted.

Kõnesolevast raamatust on välja jäänud allakirjutanu magistritöö IV osa tervelt ja nimelt järgmisel lihtsal põhjusel. See osa sisaldas peamiselt provisorset kriitikat konkreetsete keeleküsimuste kohta ja tähelepanu juhtimist tegelliku lingvistika alaprobleemidele, ilma et lõplikku seisukohta ühegi küsimuse kohta oleks võetud. Allakirjutanu asub ju põhimõttelisel seisukohal, et praegu ei saa ühegi keelendi kohta teoreetiliselt põhjendatud seisukohta võtta, sest enne konkreetsete küsimuste juurde asumist on tarvis lahendada rida tähtsaid põhiprobleeme, nagu näit. progressi küsimus. Kõik niisugused põhiprobleemid on aga alles uurimata, rääkimata nende lahendusest. Järelikult ei oleks nell esialgsetel seisukohavõttudel püsivamat väärtust ja seepärast ei sobinud need ka kõnesolevasse raamatusse, mille kandvamad osad tahavad olla teissuguse väärtusega, seda enam, et on tegemist ülikooli kursuseraamatuga. Raamatusse võetud magistritöö kolmes ülejäänud osas ei ole aga ühtegi „agressiivset“ seisukohta välja jätetud, vastupidi on sinna sisse võetud magistritöö IV osast üks vägagi „agressiivne“ seisukoht, mis õieti on aprioorne ja mille kohta valjuilt võttes poleks tohtinud veel seisukohta võtta, see on nimelt astmevahelduse küsimus. Seda oli võimalik puudutada omapärasuse põhimõtte all ainult seepärast, et J. A. a v i k mõistab selle all ka astmevahelduslike vormide eelilstust. Allakirjutanu on mitmel korral kaalunud oma magistritöö IV osa ilmutamist artiklitena, kuid on selle seni ikka otsustanud

eitavalt, aga on võimalik, et ta lähemas tulevikus siiski on sunnitud vastu oma paremat tahtmist väljastpoolt tulnud soovidele järele andma ja vähemalt osa sellest ühel või teisel kujul avaldama.

Tähelepanndava julgusega on mõtteavaldaja raamatu teiste arvates kõige teenekama oma karakteriseerinud „seotult vähearusaadavas järjestuses rinnastatud koordineerimata tsitaatide antoloogiaks“. Kahjuks ei ole mõtteavaldaja sellest raamatu osast täiesti aru saanud, samuti nagu autor arvustaja mõtetest. See osa ei ole „eesti õigekeelsuse ajalugu“, vaid õigekeelsuse põhimõtete ja keelekorralduse meetodite ajalugu. Esimene on palju laiem mõiste. Nii ei ole käesolevas raamatus üldse mainitudki tervet rida uudiskeelendeid, kõnelemata keelemeeste poolt tehtud ettepanekute tagajärjekusest. Raamatus toodud keelemeeste seisukohtade järjestuse aluseks on olnud osalt kronoloogia, osalt teatava keelemehe poolt põhimõtetele omistatud tähtsus. Mis mõtteavalduses edasi on öeldud raamatu selle osa kohta, sellest ei saa täit selgust. Kõigepealt ei ole paljud õigekeelsuspõhimõtted üksteisega sugugi mitte vastolus. On täiesti normaalne nähe, et üks autor pooldab mitut põhimõtet, ega näita see fakt sugugi põhimõttetust. Nii ei ole üksteisega sugugi vastolus näit. selguse, ökonoomia, lihtsuse, pedagoogiline, rahvakeelsuse, omapärasuse ja alati nendega isegi mitte ilu põhimõte. Edasi on tõi, et paljudel juhtudel meie keelekorraldajad on „kõigepealt hakanud armastama seda või teist keelendit ja alles siis sellele otsinud ka mingi teoreetilise põhjenduse,“ aga seda ei saa kaugeltki üldistada. Kuid isegi niisugusel korral oleks siiski mõtet jälgida, missuguseid põhimõtteid keegi oma keelendite heaks ette toob. Näit. J. Aavik on küll oma mõnede keelendite kaitseks esitanud kõiki võimalikke põhimõtteid (mis ei tähenda muidugi mitte seda, et A-l puuduvad põhimõtted), kuid näit. K. A. Hermann vaevalt oleks toonud mõne keelendi põhjenduseks ette rahvakeele uumat tendentsi, samuti nagu A. Saareste kunagi ei põhjendaks mõnd vormi keeleõpilise vanemuspõhimõttega. Kuid paljud keelekorraldajad on paljudel juhtumel siiski lähtunud põhimõtteist ja nende järgi on hakanud eelistama teatud keelendeid. Seda tõestab juba see asjaolu, et väga mitmed on pooldanud muuseas ka kunstlikke keelendeid, mis on moodustatud põhimõtte alusel, aga mitte vastupidli. Isegi Arvellus lähtus põhimõttest, kui ta teoretiseeris vormi ütlenud. Põhimõtete olemasolu tõendab isegi see, et mõnel juhul ei ole praktikas oma põhimõtete järgi käidud, kuid selgi juhul on siiski huvitav jälgida ka õigekeelsusteooriat. Näit. juba Stahl esitas teoreetiliselt valju rahvakeelsuse põhimõtet. Põhimõtteid on olnud kõigil tähtsamail keelemeestel, kusjuures ühed põhimõtted on sisuliselt, mitte arvuliselt (nagu näib arvavat mõtteavaldaja), domineerinud. Seda võib kindlasti öelda näit. Hurda, Veske, Grenzsteini, Hermanni, Aaviku, Ridala, Põllu, Jõgeveri, Veski, Saareste, Looritsa jmt. kohta. Kui selle kõrval esineb ka juhuslikke mõtteavaldusi ja ebajärjekindlust, siis ei ole saanud neistki mööda minna meie kasina keelekorraldusteooria senises ajaloos. Et ma aga oma esitusega oleksin meie keelemeeste juhuslikul põhjendusel „veelgi mannetumaks muutnud“, see jääb muidugi mõtteavaldaja subjektiivseks, kahjuks põhjendamata, eriarvamuseks. Mõistmatuks jääb, et „kui juba iga tähtsam õigekeelsusega tegelnu saab endale teoses terve peatüki“, et siis mõtteavaldaja oleks oodanud sellest „tõelist pisiuurimust“ sel moel, et selles oleks avaldunud „käsitleja enda sünteetiline seisukoht“. Kahjuks on selle osa ülesanne olnud anda objektiivne analüüs eesti keele

alal avaldatud õigekeelsusvaateist, mitte aga autori enda seisukohta, mis on avaldatud raamatu III osas. Arusaamatuks jääb ka mõtteavaldaja seisukoht tsitaatide suhtes: ühelt poolt öeldakse neid olevat liiga palju ja liiga pikad, ja teiselt poolt ei olevat nad siiski veel küllalt veenvad, sest puuduvat kontekst (?). Muide selline tsitaatide meetod ei ole autori leitud, vaid seda on enne kasutanud näit. õigekeelsusteoretikud *Noreen* ja *Setälä*; eesti keele alal võiks mainida näit. *J. Mägiste* uurimust „Soome keele osa eesti kirjakeele arenemisel“ (viimasest võiks mõtteavaldaja leida eriti pikki tsitaate). Tsitaadid taotlevad autentsust, ka sisuliselt paralleelsed tsitaadid on tarvilikud, sest peale sisu on tähtis sõnastuski. Anda õigekeelsuspõhimõtete ajalugu ilma rohkete tsitaatideta oleks sama hea kui anda häälikutelugu ilma keelenäideteta. Muuseas allakirjutatud oli selle uurimuse jaoks välja kirjutatud tsitaate 1.400 oktaavlehekülge, millele lisandub mitte just väike hulk tsitaate, mis oli märgitud enda isiklikkes raamatuis ja ajakirjades, nii et kõrvalejätetud osa võiks siiski nimetada suureks.

Kahjuks ei saa autor paremgi tahtmise juures oma süüks võtta seda, et mõtteavaldaja on tulnud kummalisele mõttele autori seisukohta hakata õngitsema (mis on „aristokraatide ja boheemide eesõigus“) teiste autorite tsitaatidest. Mispärast sealt? Raamatu autori enda seisukohad on ju küllalt selgesti esitatud raamatu III osas „Kuidas lahendada õigekeelsuse ja kirjakeele korraldamise probleem?“, kus mitte ainult ei ole kritiseeritud seniseid tähtsaid õigekeelsusprobleemi lahendusi ja põhimõtteid (välja arvatud need iganenud põhimõtted, mis juba 50 aasta eest on kritiseeritud *Noreeni* poolt), vaid kus on esitatud isegi uue teadusliku distsipliini põhjendusi ja kava. Kahjuks ei ole mõtteavaldaja saanud seda osa lähemalt arvestada.

Jääb mulje, nagu oleks mõtteavaldaja millegipärast (võib-olla sellepärast, et raamatust on välja jäänud see „agressiivne“ osa) raamatust üle pahanud ja siis otsustanud kirjutada puudusileidva arvustuse, kuid kahjuks „see lähtumisalus on toonud kaasa metoodilise raskuse“, mille võitmiseks pole mõtteavaldaja „enam suuteline või tahteline olnud“. Asjata on olnud ka apelleerida tundmatule „keeleteadusliku uurimuse printsiipidele“. Täis tunnustus langeb aga mõtteavaldusele kui kõnesoleva raamatu negatiivse arvustuse esimesele katsele.

V. Tauli.

Erkki Reijonen †

AES-i Soome ja Eesti Iseseisvuse Aastapäeva Kapitali looja.

Erkki Reijonen sündis 18. mail 1869. aastal Nurmesel Soomes. Ülikoolis õppis ta rahvaluulet ja rahvateadust ning omandas cand. phil. teadusliku kraadi. Stuudiumi lõpetamise järel võttis ta elavalt osa noorsoome liikumisest ning oli noorsoome erakonna häälekandja „Päivälehti“ toimetajaks ajavahemikus 1891—1898. Hiljemini siirdus ta majandusalale. Nii oli ta Soome Rahvuspanga Tampere osakonna juhataja ning tegeles veel mitmetes muudes majanduslikkudes ettevõtetes. Soome iseseisvuse väljakuulutamise järele a. 1919 määrati E. Reijonen Soome saadikuks Eestisse. Selles ametis oli ta kuni a. 1923, mil asus Soome välisministeeriumi teenistusse, kus ta oli arhiivjuhatajaks kuni paiukileminekuni.

Soomes oli E. Reijonen kogu oma elu kestes liikmeks paljudes seltsides ja organisatsioonides, kus ta oli sageli juhtivatel

kohtadel. Ajakirjanduses on ta avaldanud palju artikleid kõige mitmekesisemate (poliitiliste, ühiskondlikkude jne.) küsimuste kohta. Muu seas ilmus a. 1893 tema sulest pikem keeleteaduslik töö „Tutkimus Nurmeksen murteesta“ (Suomi VI). Ka on ta tegutsenud tõlkijana, soomendades mitmesuguseid teoseid. Soome õigekeelsus-küsimuste kõrval on E. Reijonen alati elavat huvi tundnud soome hõimrahvaste vastu. Nooremas eas tegi ta mitmeid reise välismaadesse ja peatus ka Eestis. Sellest oli tal mitmeti kasu, kui ta hiljemini sai saadikukoha Eestisse, — tundis ta ju eesti olusid ja eesti keeltki.

E. Reijonenile, keda surm tabas k. a. 4. mail, s. o. vähe enne tema 72 eluaasta algust, on Akadeemiline Emakeele Selts tänuvõlglane Soome ja Eesti Iseseisvuse Aastapäeva Kapitali alusvara — 25.000 Emk. annetamise eest (a. 1920). Nimetatud kapitali AES hiljemini täiendas ja selle protsentide arvel on aasta-aastalt saadud eesti keelt õppivatel üliõpilastel võimaldada reisu Soome, et tutvuda vennasrahva keele ja maaga.

E. Reijoneni ei ole enam, kuid tema algatus on tugevaks sidemeks kahe vennasrahva, soome ja eesti, koostöös ja selle eest mälestame teda tänumeel.

V. N—s.

Uus sõnalilik eesti keeles?!

„Eesti Kirjandus“ s. a. nr. 4 toob M. Reimi sulest artikli „Keelelisi küsimusi“. Selles esitab autor enesele vastamiseks ms. küsimuse: kas verbaalnoomen on verb või substantiiv? Ta lahenab selle küsimuse järgmiselt: verbaalnoomen pole substantiiv (lk. 171). — Ta leiab end kutsutud olevat selle tõe täie aplombiga kinni naelutama, ja nimelt tõhusaks vastukaaluks sellele, et tema väitmist mööda pidavat „mitmed keeleteadlased endastmõistetavaks, et verbaalnoomen pole ei verb ega noomen, vaid on substantiiv“ (lk. 169). — Siin vehkleb autor enese kujutluses tekkinud tontidega — ja nimelt selle tagajärjel, et ta küsimuse lahendamisele asudes pole loogikaga sõprussidemeid loonud. — Asjalugu on tõeliselt aga järgmine. Kõigepealt on prl. M. Reimil kindlasti raske leida üht ainustki keeleteadlast, kes oleks valmis ühes temaga väitma, et „verbaalnoomen pole . . . noomen, vaid on substantiiv“. Keskkooli õpitanegi teab, et kõik substantiivid (*nomina substantiva*) kuuluvad käändsõnade ehk noomenite piirkonda. Lisaks sellele esineb sama loogikapuudus ka autori enese tulemusväites: verbaalnoomen pole substantiiv. — Loodetavasti ei hakka M. R. oma agaruses ometi väitma, et verbaalnoomen on omadus-, ase- või arvsõna. Ja kui ta seda tõesti ei riski teha, siis jääb eesti keele arengu praegusel tasemel ainult veel üks võimalus üle: verbaalnoomen on kui liik noomeneid ikkagi substantiiv; sest teatavasti ei ole senises eesti keeles noomenite liike üldse rohkem olemas kui eelmainitud neli. — M. R. aga jõuab ses küsimuses oma le tulemusele: „Õigem oleks jääda senise ja põlise korra juurde, verbaalnoomen jätta ta senisesse asendisse ja sõnaliikide määramisel verbaalnoomenid, teo- ja tegijanimi, määrata kui mitte verbiks, siis vähemalt nende otsese nimega.“ Ehk teiste sõnadega: verbaalnoomen pole noomen, s. o. ta pole nimi-, omadus-, ase- ega arvsõna, vaid on mingi uus liik sõnu, nimega verbaalnoomen, mida võidakse nimetada küll ka teo- ja tegija-nimeks, aga mitte nimisõnaks, sellest hoolimata, et kõik muud nimed on nimisõnad. Niisiis on M. R. avastanud uue sõnaliigi, eesti keeles arvult

kümnenda, mille abil ta mõtleb „edaspidist õppetööd hõlbustada“ (lk. 171). — Omalt poolt soovitan kõigile eesti keele õpetamisega tegelejaile — eeskätt küll M. Reimile — omaks võtta ta tekstist eespool osundatud sõnad, et kõnealuses küsimuses „oleks õigem jääda senise ja põlise korra“ — *status quo* juurde ning (lisan enda poolt) pidada verbaalnoomenit puhtakujuliseks nimisõnaks, nagu ta seda oma loomult ikka on olnud. Ei ole vähimatki tarvidust seniseid keeleõpetuse-raamatuid verbaalnoomeni senise käsitusviisi pärast kõrvale heita, kui seda ei põhjusta vahest muud neis leiduvad vead; küll aga tuleks M. Reimil oma eespool-puudutatud veened kooliklassi viimata jätta, et vältida vastuollu sattumist... kasvõi loogiliselt mõtlejate õpilastega; selle asemel aga oleks tal kasulik enesele teadmiseks tallele panna, et verbi mõiste ja verbaalse konstruksiooni piirkonda kuuluvad 1) kõik verbi finitiivsed vormid ja 2) infinitiivid ja partitsiivid. Viimast liiki vormide ja verbaalnoomenite vahel hõlbustub kindla piiri tõmbamine nimelt transitiivsete verbide laiendimuute vaatlemise najal: infinitiivid ja partitsiivid säilitavad verbaalse, objektiivkäänelise konstruksiooni (näit. tuult tallama, tuult tallav), noomenid asendavad objektiivkäände aga genitiiviga (näit. tuuletallamine, tuuletallaja). — Vaikselt kaalutlemiseks esitan siin M. Reimile lõpuks veel ta enese poolt teistele serveeritud küsimuse (lk. 170): „Kas ei peaks just grammatika õpetamises oldama rangelt järjekindel ja loogiline?“

J. V. V.

Keelelisi küsimusi-kostuseid.

K ü s i m u s. Viimasel ajal on meie ajalehtede veergudel hakanud sõjateateis esinema uus sõnasünnitis: *pihtamus*. Mida väljendab see sõna? Kas ta tähendab midagi muud kui 'tabamus'? Kas ta on sobivalt tuletatud?

—rv—

K o s t u s. Tuletise *pihtamus* lähtevormiks on ilmsesti *piht-sõna* illatiiv, mida tarvitatakse tihti adverbiaalselt; väljend 'pihta andma' on asendatud uudisverbiga *pihtama* ja viimasest ongi siis *-m+us*-sufiksi varal arendatud *pihtamus* (vrd. näit. *harjuma* < *harjumus*). Ei saa ütelda, et sõnakuju *pihtamus* õnnestunud oleks; sest nimisõna illatiiv sõnatuletiste lähtena ei vii kuigi sobivale tulemusile, ehk küll mõned sel teel soetatud tuletised keeles esinevad (*kokkuma*, *sissuma*, *sekkuma*), vahel üsna kodunenudki (*abieluma*, *väljuma*). Kui selline — iseenesest päris hõlpus — tuletusviis meil laialt rakendatavaks saaks, rikastuks keel hulga pentsikute sõnadega, nagu: *tuppama* (*tuppa astuma*), *linnama*, *merrema*, või: *ettema*, *sinnama* jt. Rahuldavaid tuletisi saadakse muide küll allatiivse käände resp. adverbi kaudu: *kohaldama*, *kõrvaldama*. — Tähenduselt näivad *tabamus* ja *pihtamus* teineteist enam-vähem katvat (sks. Treffer'i mõttes). — Mis puutub liitsufiksisse *-m+us*, siis avaldab see eesti keeles seisundit (*toitumus*, *harjumus*), mitte aga üksikjuhulist tegevust, mille väljendamiseks on rakendatud sõnu *tabamus* ja *pihtamus*. — Soovitan *pihtamus* tarvitusel kõrvale jätta ja *tabamus* asendada sõnaga *tabang*; väljendab ju teatavasti sufiks *-ng* eesti keeles ühepuhust tegevust.

J. V. V.

Vastutav toimetaja: Joh. V. Veski.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastusühisuse „Postimehe“ trükk, Tartus. 20. V 1940.

SOOME-EESTI SÕNARAAMAT

Toimetanud JUULIUS MÄGISTE

Nimetatud sõnaraamat ei ole üksnes kuiv sõnadekogu, vaid selles leidub rohkesti kõnekäände, lausenaiteid, käändetarvitamise näiteid verbide juures, idiomaatilisi väljendusviise ja muud mitmekülgselt aineistikku, mis on tähtis õppijale, tõlkijale ja kõigile keeletarvitajale. Silmas on peetud ka igakülgselt teaduslikku terminoloogiat. Peale muu sõnavara sisaldab sõnastik ka valiku kohanimesid ja kõige tarvitavamaid soome sõnalühendeid. Autorit peetakse heaks soome keele ja soome murrete tundjaks. Teos on ainulaadne ulatuselt, ajakohasuselt ja kompetentsuselt.

AKAD. E MA KEELE SELTSI KIRJASTUS, TARTUS 1931.
VIII+688 lk., alandatud hind 7 kr.

Muid Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetisi;

- Eesti nimi. Valik uusi perekonnanimesid. Toimetanud J. Mägiste ja E. Elisto. Hind 50 senti.
- Eestipäraseid eesnimesid. Toimetanud J. Mägiste. Hind 50 s. Eelmiste kirjastaja: Nimeede Eestistamise Liit, Vene 23, Tallinn.
- Soome kirjastik. Nr. 2, 3, 4, alandatud hind à 10—15 s.
- Liivi lugemik I—IV, à 25—40 s. Setu lugemik I, II. Hind 50 ja 75 s.
- Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi. A. Saareste ja A. R. Cederberg. Vihk I. Hind 2 kr. — Vihk II. Hind 2 kr. 50 s.
- Esimese eestikeelse raamatu, Wannrad-Kõlli katekismuse keelest. A. Saareste. Hind 40 s.
- Keel ja loogika. A. Koort. Avec un résumé. Hind 50 s.
- Eesti keeleala murdelisest liigendusest. (Kolme kaardiga.) Albert Saareste. Avec un résumé. Hind 60 s.
- Kümme aastat eesti murrete süstemaatset kogumist. A. Saareste. Avec un résumé. Hind 50 s.
- Kõhklevaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 40 s.
- Eesti *saama*-futuuri algupärasid ja tarvitamiskõlblikkusest. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 50 s.
- Adjektiiv-atribuudi kongruentsist eesti keeles. R. Nurkse. With an English Summary. Hind 1 kr.
- Intonatsiooni, kvantiteedi ja dünaamilise rõhu suhteist eesti keeles. E. Põldre. Avec un résumé. Hind 40 s.
- Õpetatud Eesti Seltsi 100-aastasest tööst keeleteaduse alal. A. Raun. With an Summary. Hind 40 s.
- Eesti keele mitmest palgest. A. Saareste. Avec un résumé. Hind 25 s.
- J. V. Veski ja eesti oskussõnavarad. A. Kask. Avec un résumé. Hind 40 s.
- Eesti *se-, ske-, kse*-verbide konsonantse liitumise esindusest. M. Toomse. Avec un résumé. Hind 60 s.
- Teise silbi poolpikk vokaal eesti keeles. Ö. Sõster. Hind 30 s.
- Ülevaade 1056 keskkoolilõpetaja õigekirja ning õigekeelsuse tase-
mest. E. Nurm. Avec un résumé. Hind 50 s.
- Keele osast vaimu arengus. A. Saareste. Avec un résumé. Hind 50 s.
- Piibli keelest. Kahesaja-aastast eestikeelset piiblit mälestades. Hind 3 kr.
- Piibli keel ja rahvakeel. Avec un résumé. Hind 1 kr.

Ladu: Akad. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli 15, Tartu.

Kõigilt siinseilt väljaandeilt ant. A. E. Seltsi liikmeile 20% hinnaalandust, välja arvatud Eesti nimi ja Eestipäraseid eesnimesid (vt. ülal). — SOOME-EESTI SÕNARAAMATULT ka „Eesti Keele“ tellijale 20% (s. o. 1 kr. 40 s.) hinnaalandust.

EESTI KEEL

(Akad. Emakeele Seltsi ajakiri, XIX aastakäik, 1940)

ilmub aasta kohta kaheksa numbrit, à 24—32 lk., kokku 192—256 lk. Kevadsemestril antakse välja neli, sügispoolaastal neli numbrit.

Tellimishind aastaks sisemaale 3 kr., välismaale 4 kr., pooleks aastaks sisemaale 1 kr. 50 s. Üksiknumbri hind 40 s., kaksiknumber 80 s. — 1 kr. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Üksikuid numbreid on müügil Tallinnas Tall. E. Kirj. Üh. „Päevalehe“, Tartus o/ü. „Noor-Eesti“ ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupluses. Viimases ka talitus (Tartu, Ülikooli 15, tel. 63).

Varem ad aastakäigud:

- I—IV aastak., 1922—1925, à 192 lk., brošeeritud, hind à 2 kr.
- V—VIII aastak., 1926—1929, à 256 lk., brošeeritud, hind à 2 kr. 75 s.
- IX—XV aastak., 1930—1936, à 192 lk., brošeeritud, hind à 2 kr. 20 s.
- XVI—XVII aastak., 1937—1939, à 256 lk., brošeeritud, hind 3 kr. 50 s.

Ilmunud broš. aastakäikudelt raamatukogudele ja koolidele 15 %, Seltsi liikmeile 20 % hinnaalandust. Saada Akad. Kooperatiivi raamatukaupl.

Erisoodustused:

„Eesti Keele“ 1940. aastakäigu tellijaile annab AES võimaluse saada EK neljast esimesest aastakäigust vabal valikul kaks tasuta (saatekulude vastu), peale selle osta viiendat, kuuendat ja seitsmendat aastakäiku poole hinnaga, s. o. à 1 kr. 60 s. — kirjalikult soovi avaldades ning raha ette saates või isiklikult (tellimiskviitungi ettenäitamisel) Akadeemiliselt Kooperatiivilt. Soome-estli sõnaraamatult (vt. eelmisel leheküljel) saavad EK tellijad 20 % (1 kr. 40 s.) hinnaalandust — Akadeemilisest Kooperatiivist.

EESTI KEEL

kui ainuke keeleline ajakiri Eestis

taotleb kahesuguseid sihte: 1) avaldada teaduslikke uurimusi eesti keele ning sugukeelte alalt, käsitledes ka üldkeeleteaduse probleeme, ja 2) võimalust mööda rahuldada tarvet puhtõigekeelsusliku ajakirja järele.

EESTI KEELES

leiavad käsitlemist õigekeelsuse ning keele tegeliku korralduse küsimused. EK-s avaldatakse Akad. Emakeele Seltsi juhatusel ja E. Kirj. Seltsi Keeletoimkonna keelelisi otsuseid ning reegleid.

EESTI KEELES

ilmub tarvidust mööda keelelise kirjanduse, eriti tegelikkude tarvituse minevate teoste (käsini- ning õpiramatute) arvustisi, murdetekste, ülevaateid tööaladelt jne.

Toimetus: Tartu, Rüütli 24, III kord Tel. 22-81 (peatoimetaja).

HIND 80 SENTI.